

III.

Pjotr Stepanovitš riensi Lizaveta Nikoiajevnan jälkeen. Tämä ei ollut ehtinyt päästä muuta kuin parin askelen päähän talosta. Häntä oli viivyttänyt Aleksei Jegorytš, joka oli kulkenut hänen jäljessään ja seurasi häntä yhä vieläkin askelta jäljempänä, hännystakkisillaan, kunnioittavasti kumartuneena ja ilman hattua. Hän rukoili Lizaveta Nikolajevnaa odottelemaan ajoneuvoja. Ukko oli säikähtänyt ja itki suorastaan.

— Mene, herrasi pyytää teetä eikä kukaan sitä tarjoa hänelle, — Pjotr Stepanovitš työnsi hänet syrjään ja kävi suoraan kiinni Lizaveta Nikoiajevnan käsipuoleen.

Tämä ei irroittanut kättänsä. Hän ei nähtävästi ollut vielä täydessä tajussaan eikä ollut ennättänyt havahtua.

— Ensinnäkään te ette mene oikeaan suuntaan, — leperteli Pjotr Stepanovitš, — meidän on mentävä tänne eikä puiston ohi, ja toiseksi, te ette missään tapauksessa voi mennä jalkaisin, teillehän on täältä kolme virstaa eikä teillä ole vaatteitakaan. Jospa te tahtoisitte pisaraisenkin verran odotella. Minähän tulin tänne kilpa-ajorattaissa, niin että tuossa tuokiossa ajan tänne, te käytte istumaan niihin, minä saatan teidät, eikä kukaan näe meitä.

— Kuinka hyvä te olette... — virkkoi Liza lempeästi.

— Mitä vielä! Jokainen humaani mies aina sentään tällaisessa tapauksessa ja minun asemassani...

Liza katsahti häneen ihmeissään.

— Hyvä Jumala! Minä kun luulin, että vierelläni kulki yhä se ukko.

— Kuulkaahan, olen hyvin iloinen, että otatte asian täten, sillä kaikki tähän on mitä kauheinta ennakkoluuloa, ja jos kerran se on siten, niin eikö sentään olisi parasta käskeä tuota ukkoa järjestämään meille heti vaunut, sehän kestäisi enintään kymmenen minuuttia, ja sillä aikaa me palaisimme odottelemaan kuistikkoon, eikö niin?

— Minä tahtoisin ensin... Missä ovat murhatut?

— Kas se tästä vielä puuttuisi! Sitähän minä juuri pelkäsinkin... Ei, tuon joutavan ajatuksemme jätämme kokonaan mielestämme, eikä siellä ole mitään katseltavaakaan.

— Minä tiedän, missä ne ovat, minä tunnen sen talon.

— No, mitäpä siitä, jos tuntisittekin! Ajatelkaahan, sataa, on sumuista... (Kylläpä nyt osasinkin ottaa pyhän velvollisuuden täytettäväkseni!) Kuulkaahan, Lizaveta Nikolajevna, joko — tai: joko te lähdette minun rattaillani, ja silloin teidän on odoteltava, ettekä saa ottaa enää askeltakaan, sillä jos menette eteenpäin vielä kaksikymmentä askelta, niin Mavriki Nikolajevitš huomaa meidät varmasti.

— Mavriki Nikolajevitš? Missä? Missä?

— Niin, jos te taas haluatte hänen luoksensa, niin voin vielä jonkin matkan saattaa teitä ja osoittaa teille, missä hän istuu, mutta minä itse, nöyrin palvelijanne, poistun siinä tapauksessa, sillä en haluaisi nyt lähestyä häntä.

— Hän odottelee minua! Voi, hyvä Jumala! — hän pysähtyi samassa, ja hänen kasvoilleen levisi puna.

— Mutta hyväinen aika, jos hän kerran on ennakkoluuloton mies! Mutta tiedättekö mitä, Lizaveta Nikolajevna, tämä ei enää koske minua. Minähän olen aivan syrjäinen henkilö, ja senhän te varsin hyvin tiedätte, mutta haluaisin sentään, että teidän kävisi hyvin... Jos »purtemme» ei onnistunutkaan, jos havaitsimmekin, että se olikin vain vanha ja mätä lotjaromu...

— Ihmeellistä! — huudahti Liza.

— Ihmeellistä, mutta kyyneliäpä näkyy vain sittenkin puristuvan silmistänne. Tarvitaan miehuutta. Ei saa missään suhteessa olla miestä huonompi. Meidän vuosisadallamme, jolloin nainen... hyi piru! (Pjotr Stepanovitš oli vähällä sylkäistä!) Mutta pääasia on, ei pidä katua mitään, ehkäpä kaikki kääntyy vielä hyväksikin! Mavriki Nikolajevitš on mies... sanalla sanoen... tunteellinen mies, vaikka ei puhelekaan liikoja, mikä ei muuten suinkaan ole vahingoksi, tietysti ehdolla, että hänellä myöskään ei ole ennakkoluuloja...

— Ihmeellistä! Ihmeellistä! — Liza nauroi hysteerisesti.

— Niin no, piru... Lizaveta Nikolajevna, — Pjotr Stepanovitš oli ärtyvinään, — olenhan koko ajan tässä oikeastaan vain puuhaillutkin teitä varten... eihän minulle tästä suinkaan... Tein teille eilen palveluksen, koskapa itse sitä halusitte, ja tänään taas... No niin, tästä te voitte jo nähdä Mavriki Nikolajevitšin, kas tuollahan hän istuukin, ei näe meitä. Oletteko te, Lizaveta Nikolajevna, muuten lukenut *Polinjka Sachsia*?

— Mitä niin?

— On olemassa sellainen kertomus, *Polinjka Sachs*. Ylioppilaana ollessani jo luin sen... Joku virkamies, niin siinä kerrotaan, virkamies, jolla on suuret tulot, vangituttaa vaimonsa huvilassaan syyttäen tätä uskottomuudesta... Ja olkoon se nyt miten tahansa, sylkäisen minä koko jutulle! Saatte nähdä, ennen kuin vielä ehditte kotinnekaan, niin Mavriki Nikolajevitš tekee jo teille naimatarjouksen. Hän ei ole vielääkään teitä huomannut.

— Ah, älköön huomatkokaan! — huudahti Liza samassa aivan kuin mieletön, — mennään, mennään pois! Metsään! Kedolle!

Ja hän lähti juoksemaan takaisin.

— Lizaveta Nikolajevna, tämä on jo kauheata raukkamaisuutta! — Pjotr Stepanovitš lähti juoksemaan hänen jälkeensä. — Ja minkä vuoksi te oikeastaan ette tahdo, että hän huomaisi teidät? Päinvastoinhan teidän tulisi katsahtaa avoimesti ja ylpeästi häntä silmiin... Jos taas te ajattelette jotakin... mitä tulee... no niin... neitseellisyyteen... niin sehän on jo pelkkää ennakkoluuloa, vanhanaikaisuutta... Niin, mutta minne, minne te oikeastaan menette? Kylläpä juokseekin! Palatkaamme mieluummin Stavroginin luo, otetaan minun ajoneuvoni... Mutta minne te nyt oikeastaan... Siellähän alkavat pellot, no niin, nyt lankesi vielä kaiken lisäksi!

Hän pysähtyi. Liza liiti kuin lintu käsittämättä, minne oikeastaan lensi, ja Pjotr Stepanovitš oli jäänyt hänestä jo ainakin viidenkymmenen askelen päähän. Liza lankesi kompastuen multamättääseen. Samassa kajahti hänen takanansa hieman syrjästäpäin huuto. Mavriki Nikolajevitš se sieltä tuli. Hän oli nähnyt Lizan juoksun, hänen kompastumisensa ja juoksi nyt hänen luokseen pellon poikki. Pjotr Stepanovitš oli myös jo samana hetkenä muuttanut suuntaa ja katosi kiireisesti Stavroginin portista ajoneuvojensa luo.

Mutta Mavriki Nikolajevitš seisoj jo säikähtyneen ja pystyyn kohonneen Lizan luona, kumartuneena hänen puoleensa ja piti hänen kättänsä omassaan. Koko tämän kohtaamisen epätavallisuus oli järkyttänyt hänen mielensä niin, että kyynelet valuivat pitkin hänen kasvojansa. Mavriki Nikolajevitš näki sen, jota hän kunnioittaen ihaili, juoksemassa mielettömänä pellon poikki tällaisena hetkenä ja tällaisella ilmalla, päällysvaatteita, eilisessä upeassa puvussa, joka nyt oli rypistynyt ja kaatuessa tahriintunut... Hän ei voinut sanoa sanaakaan, riisui vain viittansa ja kietoi sen vapisevin käsin Lizan harteille. Samassa hän huudahti tuntiessaan Lizan koskettavan hänen kättänsä huulillansa.

— Liza! — hän kiljaisi, — minä en osaa mitään, mutta älkää ajako minua luotanne!

— Voi, niin, lähtekäämme kiireesti täältä, älkää jättäkö minua! — ja siepaten itse häntä kädestä Liza vei hänet mukanaan. — Mavriki Nikolajevitš, — hän alensi samassa ääntään säikähtäen, — yritin olla niin rohkea, mutta täällä minä pelkään niin kovin kuolemaa. Minä kuolen, kuolen hyvin pian, mutta minä pelkään, pelkään kuolemaa hän kuiskasi puristaen lujasti hänen kättänsä.

— Voi, jospa joku tulisi! — Mavriki Nikolajevitš katseli epätoivoisena ympärilleen, — vaikkapa joku ohikulkija! Jalkanne kastuvat, te... menetätte järkenne!

— Ei se tee mitään, ei mitään! — Liza yritti rohkaista häntä, — kas näin, teidän kanssanne en pelkää niin kovin, pidelkää minua kädestä, johtakaa minua... Minne nyt, kotiinko? Ei, minä tahdon ensin nähdä murhatut. Väitetään, että joku on murhannut hänen vaimonsa, mutta hän sanoo tehneensä sen itse. Eihän se ole totta, eihän? Tahdon itse nähdä murhatut... minun vuokseni... heidän vuoksensa hän lakkasi tänä yönä minua rakastamasta... Kun näen kaiken, pääsen selville kaikesta. Pian, pian, tunnen sen talon... siellä on tulipalo... Mavriki Nikolajevitš, ystäväni, älkää suoko minulle anteeksi — kunniattomalle! Miksi soisitte minulle anteeksi? Miksi te itkette? Lyökää minua korvalle ja tappakaa minut kuten koira tänne pellolle!

— Ei kukaan saattaisi nyt olla teidän tuomarinanne, — virkkoi Mavriki Nikolajevitš lujasti, — Jumala suokoon teille anteeksi, minä kaikkein vähimmin voisin teitä tuomita!

Mutta tuntuisi hieman omituiselta kerrata heidän keskusteluansa. Molemmat he kulkivat käsi kädessä nopeasti kiirehtien, aivan kuin mielettömät. He suuntasivat kulkunsa suoraan paloa kohti. — Mavriki Nikolajevitš ei vielääkään ollut luopunut toivostansa, vaan odotteli matkalla tavoittavansa jotkin rattaat, mutta sellaisia ei vain kuulunut. Hieno tihkusade tunkeutui läpikoko seudun himmentäen valon kajastuksenkin ja kaikki vivahdukset sekä kietoen kaiken sumuiseen, lyijynharmaaseen, yhtenäiseen vaippaan. Oli jo kauan ollut päivä, mutta näytti siltä, kuin ei olisi vielä edes aamu valjennut. Ja yht'äkkiä tuosta sumuisesta, kylmästä pimeydestä piirtyi esille omituinen, epätodellinen hahmo, joka näytti liikkuvan heitä kohti. Luulenpa nyt tätä kuvatessani, että jos minä olisin ollut Lizaveta Nikolajevnan sijassa, niin en olisi uskonut silmiäni. Mutta hänpä vain huudahti iloisesti ja tunki heti kohta vastaantulevan. Tämä oli Stepan Trofimovitš. Miten hän oli lähtenyt matkalle, miten saattoi muuttua todellisuudeksi hänen mieletön pakopäähänpistonsa, — siitä kaikesta tuonnempana. Mainitsen vain, että jo tänä aamuna häntä oli vaivannut vilutauti, mutta sairauskaan ei ollut saanut häntä luopumaan päätöksestään. Hän asteli lujin askelin märkää maata pitkin. Saattoi huomata, että hän oli suunnitellut yrityksensä, niin hyvin kuin hän suinkin oli osannut, yksin, epäkäytännöllisenä

kamarifilosofina. Hänen yllään oli »matkapuku»: tahallinen matkatakki, leveällä, soljellisella kiiltonahkavyöllä vyötetty, uuden uutukaiset saappaat jaloissa ja housujen lahkeet saappaan varsissa. Varmaankin hän jo kauan sitten oli kuvitellut matkamiehen tällaiseksi. Ja vyön sekä kiiltävävätiset husaarinsaappaat, joissa hän ei osannut edes kävellä, hän oli kai hankkinut jo muutamia päivä sitten. Leveälierinen hattu, kudottu villahuivi tiukasti kaulan ympäri kiedottuna, keppi oikeassa kädessä ja vasemmassa pienen pieni, tupaten täynnä oleva matkalaukku täydensivät pukua. Lisäksi oli vielä oikeassa kädessä aukipingoitettu sateensuoja. Näitä kolmea esinettä, sateensuojaa, keppiä ja matkalaukkuja, hänen oli ensi virstaa astuessaan hankala pidellä, ja toisella ne kävivät jo suorastaan painaviksi.

— Tekö todellakin? — huudahti Liza katsellen häntä surullisen ihmettelevästi, sitten kun ensimmäinen vaistomainen ilonpurkaus oli mennyt ohi.

— *Lise!* — kirkaisi; Stepan Trofimovitš ja syöksähti Lizan luo melkein kuin houreessa; — *Chère, chère...* tekö tosiaankin... tällaisessa sumussa? Näettekö, kajastus? *Vous êtes malheureuse, n'est-ce pas?* [Olette onneton, eikö niin?] Näen, näen, älkää kertoko, mutta älkää kysykö myöskään mitään minulta. *Nous sommes tous malheureux, mais il faut les pardonner tous.* [Olemme kaikki onnettomia, mutta heille kaikille on annettava anteeksi.] *Pardonnons, Lise*, ja olkaamme iäti vapaat. Päästäkseen irti maailmasta ja saavuttaakseen täydellisen vapauden — *il faut pardonner, pardonner et pardonner!*

— Mutta miksi te polvistutte?

— Sen vuoksi, että heittäessäni jäähyväiset maailmalle tahdon nähdä teidän olentonne sen edustajana, sanon näin myös jäähyväiset koko entisyydelleni! — Hän puhkesi itkuun ja vei Lizan molemmat kädet itkettyneille silmillensä: — Polvistun kaiken sen edessä, mikä elämässäni on ollut kaunista, suutelen sitä ja kiitän! Nyt olen jakanut itseni kahtia; — siellä oli — mielipuoli, joka kuvitteli lentävänsä taivaaseen, *vingt-deux ans* [kahdenkymmenen kahden vuoden aikana], — täällä — murtunut ja paleleva ukko — kotiopettaja... *chez le marchand s'il existe pourtant ce marchand...* [kauppiaan (kotiopettaja) — jos sellainen todella on olemassa...] Mutta kuinka märkä te olette, Lise! — huudahti hän hypähtäen pystyyn tuntiessaan omien polviensäkin kastuvan märässä maassa, — ja miten tämä on mahdollista, te tuossa puvussa? '...ja jalkaisin, ja tällaisella pellolla... Te itkette? *Vous êtes malheureuse?* Todellakin, kuulinhan minä jotakin... Mutta mistä te nyt olette tulossa? — aroin ilmein hän lasketteli kysymyksen toisensa jälkeen ja syvästi hämmästyneenä katseli Mavriki Nikolajevitšiin; — *mais savez-vous l'heure qu'il est?* [mutta tiedättekö, mitä kello on?]

— Stepan Trofimovitš, oletteko kuullut siellä jotakin murhatuista ihmisistä?... Onko se totta, totta?

— Ne ihmiset! Heidän tekojensa loimua katselin kaiken yötä. He eivät muuten olisi saattaneet lopettaakaan... (hänen silmänsä alkoivat taas välkkyä). Pakenen houretta, kuumeista unta, riennän etsimään Venäjää, existe-t-elle la Russie? Bah, c'est vous, cher capitaine! [— onko Venäjä olemassa? Mutta tehän siinä olettekin, hyvä kapteeni!] En ole koskaan epäillyt, että kohtaisin teidät vielä jossakin urotyön liepeellä... Mutta ottakaahan toki sateensuojani, — ja miksi välttämättä jalkaisin? Jumalan nimessä, ottakaa ainakin sateensuoja, minä otan kumminkin hevosen. Minähän lähdin jalkaisin vain sen vuoksi, että Slasie (se on Nastasja) ei saisi tietää, sillä muuten hän olisi huutanut niin, että koko katu olisi raikunut, jos vain olisi tietänyt, että matkustan. Sen vuoksi livahdinkin mahdollisimman incognito. Tosin *Golosissa* kirjoitetaan alinomaa ryöstöistä, mutta ajattelin sentään, tuskinpa heti maantielle tullessani ryöväri olisi vastassa? *Chère Lise!* Te taisitte sanoa, että joku oli murhannut jonkun? *O, mon Dieu!* Tehän pyörrytte!

— Mennään, mennään! — huudahti Liza taas aivan hysteerisesti vetäen mukaansa Mavriki Nikolajevitšia. — Odottakaahan, Stepan Trofimovitš, — hän käännähti samassa taas takaisin, — Odottakaahan, onneton, antakaahan kun siunaan teidät. Olisi ehkä viisainta köyttää teidät, mutta ehkä sentään vain siunaan teitä. Rukoilkaa tekin »Liza-rukan» puolesta — noin vain ohimennen, älkää suotta rasittako itseänne. Mavriki Nikolajevitš, antakaa tuolle lapselle takaisin hänen sateensuojansa, antakaa välttämättä. Kas, sillä tavalla... Mennään, mennään nyt!

He tulivat tuon kohtalokkaan talon luo sinä samana hetkenä, jolloin talon edustalla sakeana häärivä joukko oli jo tarpeeksensa kuunnellut juttua Stavroginiasta sekä siitä, kuinka edullista hänen oli ollut murhata vaimonsa. Mutta enemmistö sentään seiso i yhä paikoillaan kuunnellen äänettömänä. Melusivat vain humalaiset suupaltit sekä sellaiset »maasta irtaantuneet», kuten äskeinen käsillään huitoileva pikkuporvari. Hänet tunnettiin muuten sangen siivoksi mieheksi, mutta hän aivan kuin irtaantui maasta ja lähti liitelemään jonnekin silloin, kun sattui jotakin sellaista, mikä määrättyllä tavalla vaikutti häneen. En huomannut Lizan ja Mavriki Nikolajevitšin saapumista. Ensikerran huomasin Lizan jo kaukana minusta, väen paljoudessa, ja kivetyin aivan kauhusta. Mavriki Nikolajevitšia en aluksi edes huomannut. Lienee ohut sellainenkin hetki, jolloin hän ahdingossa oli jäänyt Lizasta pari askelta jäljemmälle, kun hänet oli sysätty syrjään. Keskelle kansanjoukkoa tunkeileva Liza, joka näkemättä ja huomaamatta mitään ympärillensä, kuten sairaalasta karannut kuumepotilas, sai tietenkin heti kaikkien huomion kääntymään puoleensa. Alettiin puhua ääneen ja kirkua. Joku joukosta huudahti: »Se on se... Stavroginin oma!» Ja toiselta suunnalta

kajahti: »Ei se riitä, että tappavat, katsomaankin vielä tunkeilevat!» Samassa huomasi, että Lizan pään kohdalle kohosi ja samassa jo taas laskeutui takaapäin jonkun käsi. Hän kaatui. Kajahti hirveä Mavriki Nikolajevitšin huudahdus, hän kiiruhti apuun ja löi voimainsa takaa miestä, joka erotti hänet Lizasta. Mutta samassa häneen jo tarttui molemmin käsin takaapäin äskeinen pikkuporvari. Muutamaan hetkeen ei syntyneestä kahakasta saanut vähääkään selvää. Kaikesta päättäen Liza yritti nousta, mutta kaatui taas uudesta iskusta. Lopulta joukko kuitenkin hajaantui ja muodosti pienen piirin maassa makaavan Lizan ympärille, ja hänen lähellään seisoivat verissään kauhusta mieletön Mavriki Nikolajevitš huutaen, itkien ja väännellen käsiänsä. En jaksa muistaa tarkoin, miten kävi sitten, näin vain, että Lizaa alettiin kantaa pois. Yritin juosta hänen jälkeensä. Hän oli vielä elossa ja ehkä täydessä tajussaankin. Väkijoukosta vangittiin pikkuporvari ja vielä kolme muutakin. Nämä kolme kieltävät yhä vieläkin ottaneensa osaa ilkeytyöhön vakuuttaen varmasti, että heidät vangittiin erehdyksestä. Saattavat olla oikeassakin. Pikkuporvari, jota vastaan oli ilmeiset todistukset, mutta joka oli kaikin puolin muuten tolkuton, ei ole kyennyt vielä tähän mennessä tekemään tarkempaa selkoa tapahtumasta. Vaikka olinkin kaukana, niin pitihän minunkin sentään silminnäkijänä sanoa tutkinnossa jotakin: ilmoitin silloin, että kaikki tapahtui aivan sattumalta. Ehkäpä nuo ihmiset olivat hieman vaarallisessa vireessä, mutta tuskin he sentään toimivat tietoisesti. Olivatpa vain humalassa eivätkä kyenneet ohjaamaan tekojansa. Samaa mieltä olen vielä tänäkin päivänä.

NELJÄS LUKU.

Viimeinen päätös.

I.

Monet näkivät Pjotr Stepanovitšin tänä aamuna; ja näkijät vakuuttivat hänen olleen hyvin kiihoittuneen. Kello kahdelta päivällä hän oli käväissyt Gaganovilla, joka vasta päivä sitten oli palannut maalta. Hänen luoksensa oli saapunut talon täydeltä väkeä, joka keskusteli kiihkeästi äskeisistä tapahtumista. Pjotr Stepanovitš puhui eniten ja pakotti toiset kuuntelemaan itseänsä. Häntä olivat meikäläiset aina pitäneet »lörpöttelevänsä ylioppilaana, jolla oli reikiä päässä», mutta tällä kertaa hän puhui Julija Mihailovnasta, ja tämä puheenaihe oli tässä hälinässä kaikkein mielenkiintoisin. Tämän äskeisenä ja hyvin läheisenä uskottuna hänellä oli kerrottavana aivan uusia ja mitä odottamattomimpia yksityiskohtia. Vahingossa (ja siis myös varomattomasti) hän tuli maininneeksi muutamia tämän henkilökohtaisia arvosteluja, jotka koskivat eräitä kaupunkimme varsin huomattavia henkilöitä, mikä tietysti loukkasi näiden itserakkautta. Hänen puheensa oli epäselvää ja katkonaista, kuten ainakin kunnianmiehen, jonka kiusallisena velvollisuutena on selvittää vuorensuuruinen

väärinkäsitysruuhka ja joka hyväsydämisen yksinkertaisessa kömpelyydessänsä ei oikein tiedä, mistä olisi aloitettava ja mihin lopetettava. Sangen varomaton oli sekin huomautus, että Julija Mihailovna oli muka ollut täysin perillä Stavroginin salaisuudesta ja että hän oli muka koko intrigiä itse johtanutkin. Hän se oli Pjotr Stepanovitšinkin »puijannut», sillä hän, Pjotr Stepanovitš, jos kukaan oli ollut rakastunut tuohon »onnettomaan Lizaan». Siitä huolimatta Julija Mihailovna oli saanut kaiken »asetetuksi» niin, että hän oli vähällä joutua suorastaan saattamaan Lizaa vaunuissa Stavroginin luo. »Niin, niin, hyvä herrasväki, mikäs teidän on nauraessanne, mutta jospa vain olisin aavistanut, jospa olisin aavistanut, miten tämä kaikki päättyisi!» — hän näin lopetti puheensa. Muihin Stavroginia koskeviin levottomiin kysymyksiin hän vastasi suoraan, että Lebjadkin-tapaus oli hänen mielestään aivan pelkkä sattuma ja että Lebjadkin oli itse kaikkeen syyllinen. Miksi pitikin hänen näytellä rahojaan! Joku kuulijoista sattui silloin huomauttamaan hänelle, että hän suotta »teeskenteli»; hän söi, joi ja nukkui Julija Mihailovnan talossa ja kuitenkin oli nyt valmis ensimmäisenä häntä mustaamaan ja että tämä ei ollut ollenkaan niin kaunista, kuin hän itse ehkä luuli. Mutta Pjotr Stepanovitš osasi heti ryhtyä puolustautumaan:

— Minä en syönyt enkä juonut siellä sen vuoksi, että minulla itselläni ei olisi ollut rahoja, enkä ole syyllinen siihenkään, että minua aina sinne kutsuttiin. Sallinette jättää minun itseni arvosteltavaksi, missä määrin minun on kaikesta tästä oltava kiitollinen.

Mieliala muodostui hänelle suosiolliseksi: »Olkoon, että hän onkin hieman tökerö ja tietysti tyhjänpäiväinen, mutta eihän hän oikeastaan voi ollakaan syypää Julija Mihailovnan tyhmyyksiin. Päinvastoinhan on käynyt selville, että hän yritti suorastaan hillitäkin tätä.»

Kellon käydessä kahta päivällä yht'äkkiä levisi huhu, että Stavrogin, josta nyt niin paljon puhuttiin, oli äkkiä matkustanut päiväjunassa Pietariin. Uutinen herätti mielenkiintoa, monet kurtistivat kulmiansa. Pjotr Stepanovitš oli niin ihmeissään, että kerrottiin hänen muuttuneen aivan kasvoiltaan ja huudahtaneen: »Mutta kuka saattoi päästää hänet menemään?» Hän poistui heti Gaganovilta. Siitä huolimatta hänet nähtiin vielä tämän jälkeenkin parissa, kolmessa perheessä.

Hämärissä hänen onnistui pujahtaa Julija Mihailovnan luo, vaikka se olikin hyvin vaivalloista, sillä tämä ei tahtonut mitenkään ottaa häntä vastaan. Vasta kolme viikkoa tämän jälkeen sain tietää tämän Julija Mihailovnalta itseltänsä, vasta vähän ennen hänen Pietariin lähtöänsä. Hän ei kertonut tapauksesta sen tarkemmin, mainitsihan vain vavahtaen, että oli »kaikesta aivan määrättömästi hämmästynyt». Luulenpa, että Pjotr Stepanovitš oli suorastaan peloitellut häntä ja uhannut paljastaa hänet

»kanssarikollisena», jos hän ei osaisi »pitää suutansa kiinni». Hänen silloisille aikeilleen, joita Julija Mihailovna ei tuntenut, mutta jotka hän sitten myöhemmin, viiden päivän kuluttua, aavisti, oli aivan välttämätöntä tämä uhkaileminen, ja sitten vasta Julija Mihailovna ymmärsi senkin, miksi Pjotr Stepanovitš oli niin kovin epäillyt hänen vaiteliaisuuttaan ja siinä määrin pelännyt hänen mahdollisesti uudistuvia vihanpurkauksiansa...

Kello kahdeksalta illalla, kun oli jo pilkkoisen pimeätä, *meikäläiset* kokoontuivat täysilukuisina, viisimiehisenä joukkona, aivan kaupungin laidalla, Fominin poikkikadulla sijaitsevaan pieneen kallelliseen taloon, vänrikki Erkelin asuntoon. Tämän yleisen kokoontumisen oli määrännyt itse Pjotr Stepanovitš, mutta itse hän anteeksiantamattomasti myöhästyi, ja muut jäsenet saivat odottaa häntä tunnin verran. Tämä vänrikki Erkel oli se samainen meille poikennut upseeri, joka Virginskin illanvietossa oli koko ajan istunut lyijykynä kädessään ja muistikirja edessään. Kaupunkiimme hän oli saapunut vasta äskettäin, oli vuokrannut erältä pikkuporvarieukoilta, kahdelta sisarukselta, syrjäiseltä poikkikadulta aivan yksikseen asunnon ja oli aikeissa lähteä kohta meiltä pois. Kaikkein vähimmän huomiota herätti kokoontuminen hänen luoksensa. Tämä omituinen poikanen oli tavattoman vaitelias. Hän saattoi istua kymmenenkin iltaa peräkkäin hällisevässä seurassa, jossa syntyi mitä tavattomimpia keskusteluja, puhumatta sanaakaan, mutta kuitenkin sangen tarkkaavaisesti seuraten lapsensilmillensä keskustelevia ja kuunnellen tarkasti. Hänellä oli hyvin sievät kasvot, lienevätpä olleet viisaatkin. »Viisikkoomme» hän ei kuulunut. Meikäläiset olettivat, että hänellä oli jostakin saadut jonkinlaiset erikoismääräykset, jotka olivat puhtaasti toimeenpantavaa laatua. Nyt jo tiedämme, että hänellä ei sellaisia ollut ja että hän tuskin itsekään ymmärsi asemaansa. Hän vain ihaili Pjotr Stepanovitšia, johon hän aivan äskettäin oli tutustunut. Jos hän olisi tavannut jonkun ennen aikojansa turmeltuneen hirviön, ja jos tämä olisi jonkin sosiaalis-romanttisen aatteen nimessä saanut hänet kokoamaan rosvojoukon ja koetteeksi käsenyt häntä murhaamaan ja ryöstämään jonkun ensiksi vastaantulevan talonpojan, niin hän olisi varmasti suostunut siihen ja totellut. Hänellä oli jossakin sairas äiti, jolle hän lähetti puolet niukasta palkastaan — ja miten lieneekään tuo äiti kerran suudellut tätä vaaleata, pikkuista pääparkaa, miten vapissut ja rukoillut hänen puolestaan! Puhun näin paljon hänestä, koska minun käy häntä kovin sääliksi.

Meikäläiset olivat kiihdyksissään. Viimeöiset tapahtumat olivat heitä hämmästyttäneet, ja nähtävästi heitä oli alkanut peloittaa. Sangen tavallinen, vaikkakin systemaattisen tarkasti järjestetty skandaali, johon he niin hartaasti olivat ottaneet osaa, oli päättynyt yllättävästi. Yöllinen tulipalo, Lebjadkinien murha, väkijoukon Lizaan kohdistunut raivo — kaikki tämä oli tullut aivan odottamatta,

eivätkä tällaiset yllätykset kuuluneet ohjelmaan. Kiivaasti he syyttivät heitä johtavaa kättä despotismista ja totuuden salaamisesta. Sanalla sanoen, Pjotr Stepanovitšia odotellessaan he saivat toinen toisensa siihen vireeseen, että he taaskin kerran päättivät lopullisesti vaatia häneltä jyrkkää selontekoa, ja jos hän nyt, kuten oli tapahtunut jo ennen, kieltäytyisi siitä, niin »viisikko» hajaantuisi, ja sen tilalle perustettaisiin yhdenvertaisin ja demokraattisin perustein uusi salainen »aatteiden levittämisen» järjestö, jota he itse johtaisivat. Liputin, Šigaljov sekä »kansan erikoistuntija» kannattivat tätä ajatusta. Ljamšin oli vaiti, vaikka hänenkin kasvoillaan oli suostumuksen ilme. Virginski epäröi ja sanoi haluavansa ensin kuunnella Pjotr Stepanovitšia. Päätettiin siis ensin kuunnella, mitä Pjotr Stepanovitšilla oli sanomista, mutta tämä ei vielä kukaan saapunut, ja tällainen leväperäisyys valoi mieliin yhä enemmän myrkyä. Erkel oli aivan ääneti ja kävi vain hakemassa teetä, jota hän toi omakätisesti emäntävään puolelta kantaen laseja tarjottimella, tuomatta sisään teekkeitä sekä tahtomatta käyttää palvelijattaren apua.

Pjotr Stepanovitš ilmestyi vasta puoli yhdeksältä. Nopein askelin hän lähestyi sohvan edessä olevaa pyöreätä pöytää, jonka ympärille seura oli asettunut, piti hattua kädessään ja kieltäytyi juomasta teetä. Hän oli häijyn, ankaran ja ylimielisen näköinen. Nähtävästi hän heti huomasi kaikkien kasvoista, että täällä »kapinoitiin».

— Ennenkuin aukaisen suuni, teidän on purettava esiin omanne, sillä teillä on nyt jotakin mielessänne, — hän huomautti häijyin hymähdyksin katsoen vuoroin kuhunkin.

Liputin ilmoitti »kaikkien nimessä» loukkaantuneena ja vapisevin äänin, että »jos näin tulee jatkumaan, niin meiltä voi mennä pää jokaiselta». Voi, eivät he suinkaan pelänneet päänsä menetystä, olivatpa siihen aina valmiitkin, mutta vain yhteisen asian vuoksi (kuului liikehtimistä ja myöntymyksen huudahduksia). Mutta senvuoksi he vaativatkin, että heitä kohtaan oli oltava rehellinen, että he aina olisivat kaikesta selvillä jo ennakolta. »Sillä mitenkäs muuten käy?» (Taas liikettä ja muutamia kurkkuäänähdyksiä.) Jos näin menetellään, niin se on halpamaista ja vaarallista... Me emme ollenkaan sano tätä sen vuoksi, että pelkäisimme, mutta jos vain yksi toimii ja jos muiden on vain toteltava, niin tämä yksi saattaisi vaikkapa valehdellakin, ja kaikki toiset joutuivat kiinni, kuten sotamiehet sakkipelissä. (Huudahduksia: Oikein! Oikein! Yleisiä myöntymyksen ilmaisuja.)

— Piru tietää, mitä te oikein tahdotte?

— Mutta mitä yhteyttä on herra Stavroginin intrigeillä ja yhteisellä asiallamme? — Liputin kuohahti yht'äkkiä. — Vaikka hän kuuluisikin jollakin salaperäisellä tavalla liikkeemme keskukseen, — jos tämä fantastinen keskus todella on olemassa, — niin

emme me ainakaan tahdo siitä tietää yhtään mitään. Joka tapauksessa murha on tapahtunut, poliisi on hälytetty, ja lankaa myöten päästään keränkin perille.

— Tuon Stavrogininne kanssa te vielä kerran joudutte satimeen, ja silloin joudumme mekin, lisäsi »kansan erikoistuntija».

— Ja se ei hyödytä ollenkaan yhteistä asiaamme, — täydensi Virginski alakuloisesti ajatusta.

— Mitä joutavia! Murha oli puhtaasti sattuma, jonka Fedjka teki ryöstötarkoituksessa.

— Hm! Merkillinen sattuma kuitenkin, — Liputin vetäytyi näin sanoessaan aivan kokoon.

— Jos suvaitsette, niin minun täytyy sanoa, että te itsekin olettekin siihen syypää!

— Kuinka niin, me?

— Ensinnäkin te, Liputin, olitte itse siihen sekaantunut, ja toiseksi, mikä on myös tärkeintä, teillehän nimenomaan annettiin määräys saattaa Lebjadkinin matkalle ja jättää heille rahat. Mutta mitenkäs te asian toimititte? Jos heidät olisi saatu lähtemään, niin mitään ei olisi tapahtunutkaan.

— Ettekö te itse juuri ilmilausunut ajatusta, että olisi hyvä päästää hänet lausumaan nuo runot.

— Ajatus ei ole vielä määräys. Määräys kuului: heidät on lähetettävä matkalle.

— Määräys. Sangen merkillinen sana... Päinvastoin... tähän nimenomaan käskitte estää heitä lähtemästä matkalle.

— Te olette erehtynyt. Olette osoittanut olevanne typerä ja omavaltainen. Mutta murha — se on Fedjkan työtä, ja hän on toiminut aivan omasta aloitteestaan, ryöstötarkoituksessa. Te kuulitte, että kellot soivat, ja uskoitte heti. Te olette pelkureita. Stavrogini ei ole niin hölmö, ja todistuksena siitä on: — hän on matkustanut täältä kello kahdeltatoista päivällä keskusteltuaan ensin varakuvernöörin kanssa. Jos olisi ollut kysymyksessä jotakin sellaista, niin häntä ei olisi päästetty Pietariin keskellä valoisaa päivää.

— Mutta emmehän me ole ollenkaan väittäneet, että herra Stavrogini itse olisi murhannut, — sanoi Liputin siilien myrkyllisesti ja vähääkään siekailematta, — hän ei ehkä tietänyt koko asiasta mitään, aivan kuten en tietänyt minäkään. Ja te itse tiedätte varsin hyvin, että minä en tietänyt yhtään mitään, vaikka vahingossa pistinkin sinne pääni, kuten pässi pisti päänsä kattilaan.

— Mutta ketä te sitten syytätte? — Pjotr Stepanovitš katsahti häneen synkkänä.

— Syytän niitä, joille on tarpeellista poltella kaupunkeja.

— Pahinta on, että te koetatte luikerrella tästä irti. Muuten, ettekö suvaisisi lukea tätä ja näyttää sitä toisillekin. Haluaisin vain teidän tutustuvan tähän.

Hän otti taskustansa esille nimettömän kirjeen, jonka Lebjadkin oli lähettänyt Lembkelle, ja ojensi sen Liputinille. Tämä luki sen, hämmästyti nähtävästi ja ojensi miettivästi sen naapurilleen. Kirje kierteli piirissä kädestä käteen.

— Onkohan tämä todellakin Lebjadkinin käsialaa, — huomautti Šigaljov.

— Hänen on, — julistivat Liputin ja Tolkatšenko (s.o. »kansan erikoistuntija«).

— Halusin vain, että saisitte tämän tietää, ja koska kuulin, että teihin oli niin kovin koskenut Lebjadkinin kohtalo, — toisti Pjotr Stepanovitš vielä kerran ottaen kirjeen takaisin. — Niin on, hyvä herrasväki, joku Fedjka on aivan sattumalta poistanut lähettäviltämme vaarallisen henkilön. Kas tällaista voi joskus sattuma saada aikaan. Eikö tämä todellakin ole opettavaista!

Jäsenet katsahivat toinen toisiinsa.

— Mutta nyt, hyvät herrat, on tullut minunkin vuoroni kysyä teiltä jotakin, — Pjotr Stepanovitš kohensi ryhtiänsä. — Saisinkohan tietää, minkä vuoksi te ryhdyitte sytyttämään kaupunkia ilman minkäänäköistä lupaa?

— Mitä tuo nyt on? Me, mekö, mekö muka sytytimme kaupungin? Ettehän te vain ole sairas? — kuului huudahduksia.

— Ymmärrän varsin hyvin, että leikkiessänne olette erehtyneet menemään hieman liian pitkälle, — jatkoi Pjotr Stepanovitš itsepintaisesti, — tähän on jo jotakin muuta kuin nuo Julija Mihailovnaa koskevat pikku tepposet. Olen pyytännyt teitä kokoontumaan tänne, hyvät herrat, määritelläkseni teille tämän vaaran asteen, vaaran, jonka te niin typerästi olette luoksenne maanilleet ja joka jo ilman teitäkin olisi peloittavana uhannut.

— Mutta sallittehan, mehän tässä päinvastoin aioimme nostaa kysymyksen siitä despotismista, siitä tasavertaisuuden puutteen asteesta, jonka nojalla jäsenten selän takana on otettu näin omituinen ja ratkaiseva askel, — virkkoi melkein pä vihastuneena näihin saakka vaiti ollut Virginski.

— Vai niin, te siis peräydytte? Mutta minäpä vakuutan, että te olette sytyttäneet, te yksin eikä kukaan muu. Hyvät herrat, älkää valehdelko, minulla on päteviä todisteita.

Omavaltaisuudellanne te olette saattaneet vaaraan yhteisen asiammekin. Te olette vain yksi ainoa solmu äärettömässä solmujen verkostossa ja olette velvolliset noudattamaan sokeata tottelevaisuutta keskustaa kohtaan. Kuitenkin on kolme teistä kiihoittanut špigulinilaisia sytyttämään palon, vaikka teillä ei ole ollut siihen minkäänäköisiä oikeuksia, ja siten sai tulipalo alkunsa.

— Kutka kolme? Kutka kolme meistä?

— Toissa yönä noin kello neljän aikoihin te, Tolkatšenko, yrititte värvätä Fomka Zavjalovin »Lemmenkukassa».

— Hyvä Jumala, — tämä kavahti pystyyn, — tuskin sanoin hänelle ainoatakaan sanaa, ja se, mikä tuli sanotuksikin, oli aivan tarkoituksetonta, tein sen noin vain jotakin sanoakseni, koska häntä aamulla oli ruoskittu, mutta huomattuani, että hän oli aivan juovuksissa, jätin sikseen. Jos te ette olisi siitä nyt muistuttanut, olisin sen aivan unohtanut. Eihän se mitenkään saattanut pelkästä sanasta syttyä.

— Te muistutatte henkilöä, joka ihmetteli sitä että pienen pienestä kipinästä saattoi räjähtää ilmaan koko ruutitehdas.

— Puhuin hänelle kuiskaten, syrjässä, suoraan korvaan, mistä te sen saitte tietää? — Tolkatšenko havahtui nyt jo aivan kokonaan.

— Minä istuin siellä pöydän alla. Olkaa huoletti, hyvä herrasväki, tiedän jokaisen askelenne. Te hymyilette ilkeämielisesti, herra Liputin? Mutta minäpä tiedän senkin, että te esimerkiksi neljä päivää sitten nipistelitte puolisonne mustelmille keskiyön aikaan nukkumaan käydessänne.

Liputinin suu revähti ammolleen, ja hän kalpeni.

(Myöhemmin saatiin selville, että hän oli saanut tietää Liputinin urotyöstä Agafjalta, Liputinin palvelijattarelta, jolle hän alusta alkaen oli maksanut vakoilusta, mikä vasta myöhemmin saatiin tietää.)

— Saanko mainita erään tosiasian? — Šigaljov nousi äkkiä pystyyn.

— Tehkää se.

Šigaljov istuutui ja kokosi voimansa.

— Sikäli kuin olen ymmärtänyt, eikä sitä ole voinutkaan olla ymmärtämättä, olettehan alusta alkaen monet monituiset kerrat sangen kaunopuheisesti, vaikkakin ehkä hieman liian teoreettisesti, kehitellyt nähtäviksemme Venäjämme kuvaa, Venäjän, jota peittää ääretön solmujen verkko. Omasta puolestaan jokainen toimiva solmu

nostattaa proselyytteja ja laajenee syrjäryhmittäin loppumattomiin sekä on ottanut tehtäväkseen järjestelmällisellä paljastuspropagandallaan alituisesti halventaa paikallisen hallintovallan merkitystä, aikaansaada maaseudulla hämmennystä, kylvää kyynillisyyttä ja synnyttää häiriötä herättäviä tapahtumia, kehittää uskonottomuutta joka tavalla sekä samalla synnyttää paremman tulevaisuuden janoamista ja lopulta tulipalot välikappaleinaan, tulipalot, jotka pääasiallisesti ovatkin juuri kansanomaisia keinoja, saada maa määrätynä hetkenä, jos niin tarvitaan, täydelliseen epätoivoon. Eivätkö nämä ole sanojanne, jotka olen koettanut painaa mieleeni aivan kirjaimellisesti? Eikö tämä ole teidän toimintaohjelmanne, jonka olette ilmoittanut meille keskuksen valtuutettuna, keskuksen, josta me emme nähin saakka ole tietäneet yhtään mitään ja joka on meille yhä vieläkin vain kuvitelma?

— Aivan oikein, esitätte kaiken vain kovin pitkäveteisesti.

— Kullakin on oikeus puhua omalla tavallaan. Antaen meidän aavistaa, että siinä yhtenäisessä solmuverkossa, joka peittää Venäjän, on jo yksityisiä solmuja useita satoja, ja kehitellessämme olettamusta, että jos jokainen tekee tehtävänsä menestyksellisesti, niin koko Venäjänmaa määrätynä hetkenä merkin saatuansa...

— Hyi piru, ilman teitäkin tässä on jo tarpeeksi puuhaa!

Pjotr Stepanovitš käännähti nojatuolissaan.

— Suvaitkaahan, minä koetan puhua lyhyemmin ja esitän vain lopuksi erään kysymyksen. Me olemme jo nähneet häväistysjuttuja, olemme nähneet kansan tyytymättömyyttä, olemme olleet läsnä ja ottaneet osaakin tšekäläisen hallintovallan kukistamiseen ja lopuksi olemme omin silmin nähneet tulipalon. Minkä vuoksi te olette sitten tyytymätön? Eikö tämä juuri kaikki kuulu ohjelmaamme? Mistä te sitten oikeastaan meitä syytätte?

— Omavaltaisuudesta! — huudahti Pjotr Stepanovitš raivoisasti. — Niin kauan kuin minä olen täällä, te ette saa toimia luvatta. Riittää. Ilmianto on tehty, ja ehkäpä jo huomenna tai tänä yönä meidät siepataan kiinni. Kas, tämä tieto on ainakin varma.

Jokaisen suu rävähti ammolleen.

— Siepataan kiinni ei ainoastaan kuten polttoon yllyttäjät, vaan nimenomaan otetaan teidät kiinni »viisikkona». Ilmiantaja on täysin selvillä verkon salaisuudesta. Kas, tämän te olette nyt saaneet aikaan!

— Stavrogin varmaankin, — huudahti Liputin.

— Kuinka... miksi Stavrogin? — Pjotr Stepanovitš näytti hämmentyvän, — voi piru, — hän oli taas jo entisellään. — Sehän on Šatov. Tiedättehän te kaikki, että Šatov on aikoinaan kuulunut myös liikkeeseemme. Minun on ilmaistava, että kun eräät henkilöt, joita en saata epäillä, ovat häntä seurailleet, he ovat ihmeekseni kertoneet minulle, että suunnitelmamme ei ole hänelle mikään salaisuus ja että... sanalla sanoen, hän tietää kaiken. Päästäkseen entisistä syytöksistä vapaaksi hän ilmiantaa nyt meidät kaikki. Näihin asti hän on yhä vielä epäröinyt, ja senvuoksi olen häntä säästänyt. Tämä tulipalo on nyt saanut hänet tekemään ratkaisunsa, eikä hän nyt enää epäröi. Huomenna jo meidät vangitaan syytettynä murhapoltosta ja poliittisina rikollisina.

— Onko se totta? Mistä Šatov sen tietäisi?

Syntyi kuvaamaton hämmästys.

— Kaikki on aivan totta. Minulla ei ole oikeutta ilmaista teille, mitä tietä olen saanut kaiken tämän selville, mutta toistaiseksi voin auttaa teitä vain siten, että erään henkilön välityksellä voin vaikuttaa Šatoviin, niin että hän itsekään sitä aavistamatta saa pitkitetyksi aikeensa täytäntöönpanoa, mutta ei enempää kuin vuorokauden verran. Vuorokautta enempää se ei käy päinsä. Te voitte siis tuntea olevanne turvassa ylihuomiseen aamuun saakka.

Kaikki vaikenivat.

— Mutta emmekö lopultakin anna hänen lähteä hiiteen! — huudahti Tolkatšenko ensimmäisenä.

— Se olisi pitänyt tehdä jo aikoja sitten! — virkahti Ljamšin vihamielisesti lyöden nyrkkinsä pöytään.

— Mutta miten? — murahti Liputin.

Pjotr Stepanovitš tarttui heti tähän kysymykseen ja esitti suunnitelmansa. Sen mukaan Šatov oli houkuteltava yksinäiselle paikalle sinne, jossa salainen kirjapainin sijaitsi, ja mainittava hänelle, että tarkoituksena oli siirtää se jonkun toisen huostaan. Tämä oli tehtävä huomenna iltayöstä ja — »toimittava siellä siten kuin asianhaarat vaativat». Hän mainitsi muutamia tärkeitä yksityiskohtiakin, joita ei tässä kannata mainita, ja selitti perusteellisesti sen kaksinaisen suhteen, jossa Šatov oli keskusjärjestöön ja josta lukija jo tietää.

— Niinhän se on, — huomautti Liputin epävarmasti, — mutta koska täten taas... syntyisi aivan samantapainen juttu... niin se ehkä hieman liiaksi säikähdyttäisi ihmisten mielet.

— Epäilemättä, — vakuutti Pjotr Stepanovitš, — mutta tämäkin on jo otettu lukuun. On olemassa keino, joka täydelleen poistaa epäluulon.

Ja entiseen tapaansa hyvin perinpohjaisesti hän kertoi heille Kirillovista, hänen aikomuksestaan ampua itsensä sekä siitä, miten tämä oli luvannut odottaa merkkiä sekä luvannut kuollessaan jättää kirjeen, jossa hän lupasi ottaa kaiken syykseen ja kirjoittaa siihen kaiken, mitä hänelle saneltaisiin (sanalla sanoen, hän sanoi kaiken sen, minkä lukija jo varsin hyvin tietää).

— Hänen luja päätöksensä tehdä itsemurha — tuo filosofisen mietiskelyn tulos, joka mielestäni on mielipuolinen ajatus — on tullut tiedoksi *sielläkin* (Pjotr Stepanovitš jatkoi selittelyjään). — *Siellä* ei anneta mennä hukkaan hiuskarvaakaan eikä pölynhiukkastakaan, vaan kaikki pannaan palvelemaan yhteistä asiaa. Koska aavistettiin hänestä koituvan hyötyä ja oltiin varmoja siitä, että hänen aikomuksensa oli tosi, hänelle tarjottiin varat Venäjälle matkustamista varten (hän näet tahtoi välttämättä jostakin syystä kuolla Venäjällä), määrättiin hänelle tehtävä, jonka hän sitoutui suorittamaan (ja suoritti sen myös), sekä päällepäätteeksi häneltä otettiin tuo tunnettu lupaus, että hän ei ottaisi itseänsä hengiltä, ennenkuin hänelle annettaisiin siihen lupa. Hän suostui kaikkeen. Huomatkaa, että hänen osallisuutensa yhteiseen asiaamme on aivan erikoisesti perusteltu ja että hän haluaa olla hyödyksi; enempää en voi teille ilmaista. Huomenna, *Šatovin jälkeen*, minä sanelen hänelle kirjeen, jossa mainitaan hänen olevan syyllisen Šatovin kuolemaan. Tämä tulee näyttämään sangen todennäköiseltä: he ovat olleet ystävyksiä, kävivät yhdessä Amerikassakin ja riitaantuivat siellä. Kaikki tuo selitetään kirjeessä... ja... ja sikäli kuin olosuhteet vaativat, voidaan Kirilloville sanella ehkä jotain muutakin, esimerkiksi jotakin julistuksista ja ehkäpä osittain tulipalostakin. Mutta tätä on minun vielä hieman mietittävä. Älkää olko levottomia, hän on aivan ennakkoluuloton, hän allekirjoittaa kaiken.

Tämä herätti epäilystä. Koko kertomus tuntui epätodenmukaiselta. Kirillovista oli tosin kukin heistä jonkin verran kuullut; Liputin ehkä eniten kaikista.

— Mutta jos hän muuttaakin mielensä eikä suostukaan, — sanoi Šigalšov, — olkoon nyt miten tahansa, hän on joka tapauksessa mielipuoli, eikä häneen sovi luottaa varmasti.

— Älkää olko huolissanne, hyvät herrat, kyllä hän suostuu, — puuttui Pjotr Stepanovitš puheeseen. — Sopimuksemme mukaan olen velvollinen ilmoittamaan hänelle päivää aikaisemmin, siis jo tänään. Ehdotan, että Liputin lähtisi kanssani hänen luoksensa päästäkseen kaikesta tästä varmuuteen, ja palattuansa hän sitten ilmoittaa teille, hyvät herrat, jo tänään, jos se on tarpeellista, olenko puhunut totta vai enkö. Muuten,

— hän katkaisi äkkiä puheensa määrättömän hermostuneena, aivan kuin hän olisi yht'äkkiä tuntenut osoittavansa liian paljon kunnioitusta heitä kohtaan näin puuhaillessaan ja vakuutellessaan kaikenmoista tällaisille houkkioille, — muuten, tehkää aivan kuten haluatte. Jollette suostu, niin liittomme hajaantuu, — mutta yksinomaan sen vuoksi, että on ilmennyt omavaltaisuutta ja petosta. Tänä hetkenä me siis hajaannumme eri suunnille. Mutta tietäkää se, että siinä tapauksessa te myös, paitsi sitä epämieluisuutta ja niitä seurauksia, joita Šatovin ilmianto voi saada aikaan, voitte vielä joutua erääseen toiseenkin ikävyyteen, josta tarkoin mainittiin järjestöä muodostettaessa. Mitä taas tulee minuun, niin enhän minä, hyvät herrat, enhän minä kovinkaan pelkää teitä... Älkää luulko, että olen teihin kovin lujasti sidottu... Mutta tämän on muuten yhdentekevää.

— Ei, kyllä me suostumme, — ilmoitti Ljamšin.

— Muuta keinoahan ei ole, — murahti Tolkatšenko, — ja jos Liputin vain varmentaa sen, mitä puhuitte Kirillovista, niin...

— Minä vastustan. Kaikesta sielustani vastustan tällaista veristä päätöstä! — Virginski kohosi paikaltaan.

— No? — kysyi Pjotr Stepanovitš.

— Mitä no?

— Te sanoitte no... minä odotan.

— En luultavastikaan sanonut no... tahdoin vain sanoa, jos suostutaan, niin...

— Niin?

Virginski vaiken.

— Luulen, että varsin hyvin saattaa panna alttiiksi oman elämänsä turvallisuuden, — Erkel avasi nyt suunsa, — mutta jos yhteinen asia siitä kärsii, niin ajattelenpa, että silloin ei saa uskaltaa panna alttiiksi omaakaan elämäänsä...

Hän sotkeutui sanoihinsa ja punastui. Vaikka kullakin heistä oli kyllä tekemistä itsensäkin kanssa, niin kuitenkin he kaikki katsahivat häneen ihmetellen, siinä määrin tuntui odottamattomalta hänen puhumisensa.

— Minä kannatan vain yhteistä asiaa, — sanoi Virginski samassa.

Kaikki kohosivat paikoiltaan. Päätettiin huomenna puolenpäivän aikoihin kokoontua vielä kuulemaan kunkin tuomia viestejä, vaikkakaan ei määrättäisi aivan tarkkaa kokoontumisaikaa, ja sitten päätettäisiin lopullisesti asiasta. Sovittiin paikasta, joksi

määrättiin kirjapainimen säilytyspaikka, osat ja tehtävät jaettiin. Liputin ja Pjotr Stepanovitš lähtivät viipymättä yhdessä Kirillovin luo.

II.

Kaikki meikäläiset uskovat, että Šatov voisi ilmiantaa heidät, mutta uskottiin sekin, että Pjotr Stepanovitš leikitteli heidän kanssansa, siirteli heitä kuten pelinappuloita. Mutta kuitenkin kaikki tiesivät saapuvansa täysilukuisina määräpaikalle ja tiesivät senkin, että Šatovin kohtalo ratkaistaisiin. He tunsivat kuten karpäset joutuneensa äärettömän suureen hämähäkinverkkoon, tuskittelivat itseksensä, mutta vapisivat kuitenkin pelosta.

Pjotr Stepanovitš oli epäilemättä heitä kohtaan rikkonut. Kaikki olisi voinut käydä paljon sujuvammin ja helpommin, jos hän pisarankin verran olisi yrittänyt kaunistella totuutta. Sen sijasta, että hän olisi esittänyt tapahtuman sopivassa valossa, jonakin roomalaisen kansalaistehtävänä tai jonakin muuna sentapaisena, hän vetosi vain raakaan pelkurimaisuuteen kehoittaen heitä pelastamaan oman nahkansa, mikä jo oli suorastaan epäkohteliastakin. Tietenkin oli kysymyksessä taistelu olemassaolosta, eikä suurempaa aatetta oikeastaan ole olemassakaan, senhän jokainen varsin hyvin tietää, mutta kuitenkin kaikitenkin...

Pjotr Stepanovitšilla ei ollut nyt aikaa laskea liikkeelle roomalaisia, hän oli jo itsekkin suistunut raiteilta. Stavroginin karkaaminen sai hänet hämilleen ja masensi häntä. Hän oli puhunut omiansa väittäessään, että Stavrogin oli muka lähtiessään puhutellut virkaatekevää kuvernööriä. Sepä siinä kuohuttavinta olikin, että tämä oli lähtenyt ketään tapaamatta, tapaamatta edes äitiänsä, — ja tuntui todellakin ihmeelliseltä, että hänen oli sallittu lähteä noin rauhassa. (Myöhemmin esivallan oli laadittava asiasta Pietariin lähetettäväksi aivan erikoinen selvitys.) Pjotr Stepanovitš keräili tietoja kaiken päivää, mutta turhaan. Hän ei liene vielä koskaan näin paljon puuhailnut. Miten olisi hän saattanut, miten olisi voinut noin kerta kaikkiansa luopua Stavroginista! Kas sen vuoksi hän ei mitenkään ollut voinut käyttäytyä hellästi meikäläisiä kohtaan. Sitäpaitsi he olivat ottaneet häneltä aseet käsistä: hän oli jo itsekkin päättänyt viipymättä rientää Stavroginin jälkeen, mutta nyt pidätti häntä Šatov, hänen oli lopullisesti lujitettava viisikko kaiken varalta. »Eihän sitäkään suotta pidä hylkiä, ehkäpä vielä sattuu olemaan tarpeenkin. Näin luulen hänen miettineen.»

Mitä taas tulee Šatoviin, niin Pjotr Stepanovitš oli todellakin aivan varma siitä, että tämä tekisi ilmiannon. Hän oli tosin valehdellut meikäläisille ilmiannosta. Hän ei ollut koskaan mitään sentapaista nähnyt eikä mistään sentapaisesta kuullut, mutta kuitenkin hän oli siitä yhtä varma kuin siitäkin, että kaksi kertaa kaksi on neljä. Hänestä oli näet aina tuntunut siltä, että Šatov ei kestäisi sitten, kun hetki löisi, — ei

kestäisi Lizan eikä Marja Timofejevnan kuolemaa, ja että hän tällöin lopultakin tekisi päätöksensä. Kukapa sen varmasti tietää, ehkäpä hänellä todella oli jotakin syytä olettaa tällaista. Tiedettiinhän, että hän sitäpaitsi henkilökohtaisesti vihasi Šatovia, heidän välillään oli ollut joku riita, eikä Pjotr Stepanovitš suonut koskaan anteeksi kärsimäänsä vääryyttä. Luulenpa melkein, että tämä juuri oli pääasiallisimpana syynä kaikkeen.

Jalkakäytävät ovat meillä kapeita, tiilillä laskettuja samoin kuin ajotietkin. Pjotr Stepanovitš asteli keskellä jalkakäytävää pitäen sitä kokonaan halussaan, välittämättä vähääkään Liputinista, jolle tuskin jäi tilaa hänen rinnallansa, niin että tämän oli tuon tuostakin joko kuljettava askelta edellä tai askelta jäljempänä tai jos tahtoi keskustella kulkien rinnakkain, hänen oli tepasteltava kadun loassa. Pjotr Stepanovitš muisti samassa, miten hän aivan äsken oli samoin kiiruhtanut loassa pienin askelin ehtiäksensä Stavroginin mukaan, joka aivan samoin kuin hän itse nyt asteli keskellä jalkakäytävää pitäen sitä yksin hallussaan. Hän muisti sen kohtauksen kokonaan, ja raivo salpasi hänen henkeänsä.

Mutta Liputinin henkeä salpasi loukkaus. Olisihan Pjotr Stepanovitš saanut kohdella muita meikäläisiä miten tahansa, mutta miksi hän kohteli näin häntä? Kaikista meikäläisistä hän näet tiesi eniten, oli asioita perin lähellä, hänelle oli ilmaistu mitä salatuimmat yksityiskohdat, ja olihan hän näihin asti, vaikkakin tosin välillisesti mutta kuitenkin alituisesti ollut työssä mukana. Voi, hän tiesi hyvin, että kaikkein äärimmäisessä tapauksessa Pjotr Stepanovitš voi vielä nytkin saattaa hänet turmioon. Pjotr Stepanovitšia hän oli jo kauan vihannut, eikä suinkaan sen vuoksi, että tämä oli vaarallinen, vaan yksinomaan tämän ylimielisen kohtelun vuoksi. Nyt, kun oli tullut ratkaiseva hetki, hän tuskitteli kaikista meistä enimmän. Voi, hän tiesi, että hän »kuten orja» olisi huomenna ensimmäisenä paikalla, toisipa vielä muutkin muassaan, mutta jos hän suinkin huomiseen mennessä voisi tappaa Pjotr Stepanovitšin itseään vahingoittamatta, niin hän epäilemättä tekisi senkin.

Omiin tuntemuksiinsa vaipuneena hän oli vaiti ja seurasi peloissaan, arkana kiduttajaansa. Tämä näytti hänet kokonaan unohtaneen, tönkytti vain silloin tällöin häntä varomattoman epäkohteliaasti kynnärpäällään. Yht'äkkiä Pjotr Stepanovitš pysähtyi kaikkein huomattavimmalle kadullemme ja meni teetupaan.

— Mihinkäs te nyt? — Liputinin veri kuohahti.

— Tämähän on teetupa.

— Tahdon syödä pihvin.

— Hyväinen aika, tämähän on aina täynnä kansaa.

— Olkoon, mitäpä siitä.

— Mutta... me myöhästymme. Kello on jo kymmenen.

— Eihän sieltä voi myöhästyä.

— Niin, mutta minä myöhästyn, ne odottelevat minua takaisin!

— Odotelkoot. Typerätä teidän on oikeastaan mennäkään sinne. Teidän touhuamisenne vuoksi en tänään ole ehtinyt edes syödä. Ja mitä myöhemmin joudumme Kirillovin luo, sitä varmempi on asiamme.

Pjotr Stepanovitš meni erikoishuoneeseen. Liputin istuutui vihaisin ja loukkaantunein ilmein syrjemmäksi nojatuoliin ja katseli hänen syötiänsä. Kului puoli tuntia, ehkäpä enemmänkin. Pjotr Stepanovitš ei hätäillyt, söi hyvin ruokahaluin, soitti tarjoilijaa, vaati toisenlaista sinappia, sitten olutta eikä puhunut sanaakaan. Hän näytti vaipuneen syviin mietteisiin. Hän saattoi hoitaa kahta asiaa yht'aikaa — syödä maukkaasti ja vaipua mietiskelyyn. Liputinin viha häntä kohtaan kasvoi siinä määrin, että hän ei jaksanut enää irroittaa katsettansa hänestä. Tämä muistutti jo jonkinlaista hermokohtausta. Hän seurasi jokaista lihanmurusta, jonka Pjotr Stepanovitš vei suuhunsa, vihasi sen vuoksi, että hän leikkasi sitä, pureskeli sitä, imeskeli rasvaisimpia paloja, vihasi jo viimein koko pihviä. Lopulta hänen silmänsä kävivät hämäräksi, päätä alkoi huimata, kuuma ja kylmä karsi vuoroitellen hänen selkäpiitänsä.

— Te ette näy tekevän siellä mitään, lukekaahan tämä! — Pjotr Stepanovitš heitti hänelle jonkin paperin. Liputin lähestyi kynttilää. Paperi oli huonolla käsialalla kirjoitettu täyteen, ja jokaiselta riviltä oli aina jotakin tuhrittu näkymättömäksi. Ennenkuin hän oli saanut siitä vähääkään selvää, Pjotr Stepanovitš oli jo maksanut laskunsa ja teki poislähtöä. Katukäytävällä Liputin ojensi paperin hänelle takaisin.

— Pitäkää se, sanon sitten myöhemmin. Mutta mitä te itse muuten siitä ajattelette?
Liputin aivan vavahti.

— Minun mielestäni... tuonkaltainen julistus on naurettavan joutava.

Viha oli murtanut sulkunsa. Hän tunsi aivan kuin jotkin kädet olisivat siepanneet hänet ja lähteneet häntä kantamaan.

— Jos me teemme päätöksemme, — hän vapisi lievästi koko ruumiiltaan, — ja rupeamme levittämään tuonkaltaisia julistuksia, niin me tuolla typeryydellämme ja asianymmärtämättömyydellämme saamme kaikki halveksimaan itseämme.

— Hm! Olen toista mieltä, — Pjotr Stepanovitš asteli lujin askelin.

— Mutta minäpä ajattelen toisin. Itsekö te todellakin olette tuon sepittänyt?

— Se ei kuulu teihin.

— Luulenpa sen olevan samasta lähteestä kuin tuo runopahainen *Kirkas sielu*, se jonninjoutava runo, eikä se mitenkään voi olla Herzenin sepittämä.

— Te valehtelette. Runo on hyvä.

— Ihmettelenpä esimerkiksi sitäkin, — Liputin antoi henkensä liitä leikitellen, — miten meille saatetaan edes ehdottaa sellaista toimintaa, joka veisi kaiken epäonnistumiseen. On aivan ymmärrettävää toivoa, että Euroopassa kaikki menisi kumoon, sillä onhan siellä olemassa oikea köyhälistö, mutta mehän olemme täällä vain asianharrastajia, ja minun mielestäni me toistaiseksi yritämme vain heittää sumua toisten silmille.

— Luulin, että olisitte fourieristi.

— Fourier'lla se on toisin, aivan toisin.

— Tiedän, että kaikki on lorua.

— Ei, Fourier'lla ei ole lorua... Suokaa anteeksi, mutta en mitenkään saata uskoa, että toukokuussa saataisiin syntymään kapina.

Liputin otti jo takkinsa napit auki, hänen alkoi olla niin kuuma.

— Riittää jo. Mutta etten tässä unohtaisi, — Pjotr Stepanovitš siirtyi äärettömän kylmäverisesti toiseen asiaan. — Tämä lappu teidän on omakätisesti ladottava ja painettava se. Šatovin kirjapainimen me kaivamme esille, ja te otatte sen vastaan jo huomenna. Koettakaa latoa se mahdollisimman lyhyessä ajassa ja painakaa niin monta kappaletta kuin suinkin sekä levitelkää sitten kaiken talvea. Tarkemmat ohjeet saatte myöhemmin. Niitä täytyy olla mahdollisimman paljon, sillä niitä tullaan vaatimaan toisiinkin paikkoihin.

— E-ei, saatte suoda anteeksi, mutta minä en ota toimittaakseni tällaista, kieltäydyn.

— Ja otatte sen kuitenkin. Toimin keskusjärjestön määräyksestä, ja teidän on toteltava.

— Mutta minäpä luulen, että meidän ulkomaiset keskuksemme ovat unohtaneet tyystin venäläisen todellisuuden ja katkaisseet kaiken suhteensa siihen, ja senvuoksi he vain hourailevat. Luulenpa niinkin, että täällä Venäjällä noiden useiden satojen

viisikkojen tilalla ei olekaan muuta kuin me yksin ja ettei minkäänköistä verkkoakaan ole. — Liputin oli aivan hengästymäisillään.

— Sitäkin inhoittavampaa, että te uskomatta edes itse asiaan olette ruvennut sitä kannattamaan... ja juoksette nyt tuossa vierelläni kuten inhoittava rakkikoira.

— E-en, en minä juokse. Meillä on täysi oikeus erota ja muodostaa oma järjestömme.

— Pöllö! — Pjotr Stepanovitšin ääni jymähti äkkiä ankarana, ja hänen silmänsä leimahtivat.

Molemmat seisoivat jonkin hetken toinen toistansa vastapäätä. Pjotr Stepanovitš kääntyi viimein ja lähti itsetietoisena äskeistä tietänsä.

Liputinin mieleen sävähti salamana ajatus: »Käänny ja palaan. Jollen nyt käänny, en palaa koskaan.» Hän kulki kymmenen askelta näin ajatellen, mutta yhdennettätoista ottaessaan hänen mielessään syttyi uusi, uhkarohkea ajatus: hän ei käänntynyt eikä palannut. He saapuivat Filippovin talon luo, mutta jo sitä lähestyessään he kauempaa kiersivät nurkan taakse, tai paremmin sanoen, tuiki näkymätöntä jalkapolkua pitkin lauta-aidan vieritse, niin että heidän oli jonkin aikaa yritettävä pysytellä jyrkällä ojanrinteellä, jossa eivät jalat tahtoneet pysyä, niin että oli tuon tuostakin haettava tukea aidasta. Vinoon taipuneen lauta-aidan kaikkein pimeimmästä nurkasta Pjotr Stepanovitš irroitti laudan. Näin muodostui aukko, johon hän samassa katosi. Liputin oli ihmeissään, mutta sujuttautui hänkin siitä vuorostaan, ja sen jälkeen lauta asetettiin paikoilleen. Tämä oli sama salainen käytävä, jota myöten Fedjka oli kömpinyt Kirillovin luo.

— Šatovin ei pitäisi saada tietää, että me olemme täällä, — kuiskasi Pjotr Stepanovitš Liputinille.

III.

Kirillov, kuten tavallisestikin tähän aikaan, istui nahkasohvallaan teen ääressä. Hän ei kohottautunut tulijoita vastaan, mutta muutti asentonsa vieläkin leväperäisemmäksi ja katsahti levottomana tulijoihin.

— Ette ole erehtynyt, — sanoi Pjotr Stepanovitš. — Tulen juuri sen vuoksi.

— Tänäkö?

— Ei, ei, huomenna... näihin aikoihin.

Hän kiiruhti istuutumaan pöydän luo hiukan levottomana tarkastellen hätäntynyttä Kirillovia. Tämä oli jo muuten ennättänyt rauhoittua ja oli taas kuten tavallisesti.

— Nämä kun eivät tahdo uskoa. Ettehän suutu, että toin tänne Liputinin?

— Tänään en suutu, mutta huomenna tahdon yksin.

— Mutta ei vain aikaisemmin, ei ennen kuin minä tulen, ja sitten minun läsnäollessani.

— Minä en tahtoisi teidän läsnäollessanne.

— Muistattehan luvanneenne allekirjoittaa kaiken, mitä sanelisin teille.

— Minusta on yhdentekevää. Mutta viivyttekö nyt kauan?

— Minun on tavattava muudan henkilö ja oltava täällä puoli tuntia, olipa se sitten teidän mieleenne tai ei. Puolen tunnin ajan minä istun täällä.

Kirillov vaikenä. Liputin oli sillä aikaa asettunut syrjemmäksi, arkkipiispan kuvan alle. Äskeinen uhkarohkea ajatus valtasi yhä enemmän hänen mielensä. Kirillov tuskin huomasi häntä. Liputin oli tuntenut jo kauan Kirillovin teorian ja oli aina hänelle nauranut. Mutta nyt hän istui ääneti ja katseli synkkänä ympärilleen.

— Minäpä en kieltäytyisi teestäkään, — Pjotr Stepanovitš siirsi tuoliensa lähemmäksi.

— Söin äsken pihviä ja suorastaan odotin saavani täällä teetä.

— Juokaa, jos tahdotte.

— Aikaisemmin te itse aina sitä tarjoilitte, — huomautti Pjotr Stepanovitš happamesti.

— Sehän on yhdentekevää. Juokoon Liputinkin.

— E-ei, minä... en voi.

— En tahdo vaiko en voi? — Pjotr Stepanovitš kääntyi nopeasti hänen puoleensa.

— Heidän luonansa minä en rupea, — Liputin kieltäytyi tarkoituksellisen jyrkästi.

Pjotr Stepanovitš rypisti kulmiansa..

— Kajahtaa mystisismille. Piru sen oikein tietää, mitä miehiä te kaikki olette!...

Kukaan ei vastannut hänelle, he olivat vaiti kokonaisen minuutin ajan.

— Tiedän vain yhden asian, — hän lisäsi siten yht'äkkiä jyrkästi, — mitkään ennakkoluulot eivät voi estää ketään meistä täyttämästä velvollisuuttamme.

— Stavrogin onko matkustanut? — Kirillov kysyi.

— On.

— Siinä hän teki oikein.

Pjotr Stepanovitsin silmät leimahtivat, mutta hän hillitsi itsensä.

— Minusta on yhdentekevää mitä te ajattelette, kunhan vain jokainen pysyy sanassaan.

— Minä pysyn sanassani.

— Olen muuten aina ollut varma siitä, että te täytätte velvollisuutenne kuten ainakin riippumaton ja edistysmielinen mies.

— Mutta te olette naurettavia.

— Se ei tee mitään, olen iloinen voidessani naurattaa teitä. Olen aina iloinen voidessani olla mieliksi.

— Te tahtoisitte mielellänne, että ampuisin itseni, ja pelkätte, että jos minä yht'äkkiä?

— Katsokaahan, teidän olette itse yhdistänyt suunnitelmanne meidän toimintaamme. Luottaen suunnitelmaanne me olemme nähkääs jo ryhtyneet johonkin, niin että te ette voi nyt enää mitenkään kieltäytyä, sillä muutenhan te olisitte vetänyt meitä nenästä.

— Ei teillä ole oikeutta.

— Ymmärrän, ymmärrän, teillä on täysi vapaus, emmekä me voi mitään, mutta pääasia onkin, että te käytätte tuota täyttä vapauttanne toivomallamme tavalla ´...

— Ja minun on otettava niskaani kaikki ilkityönne?

— Kuulkaahan, Kirillov, ettehan te vain pelkää? Jos aiotte kieltäytyä, niin ilmoittakaa se heti paikalla.

— Minä en pelkää.

— Minä vain sen vuoksi, että te kyselette niin paljon.

— Pianko lähdette?

— Taas te kysytte?

Kirillov katsahti häneen inhon ilmein.

— Nähkääs, — Pjotr Stepanovitš jatkoi puhettaan yhä enemmän vihastuen ja käyden levottomaksi, tapaamatta enää oikeata puheensävyä, — te siis tahdotte, te tahdotte,

että minä lähtisin ja että te pääsisitte yksinäisyyteen keskittyäkseen, mutta nämä ovat vaarallisia merkkejä, vaarallisia teille ennen kaikkea. Te tahdotte ajatella paljon. Minun mielestäni olisi parasta olla ajattelematta. Mutta te teette todellakin minut levottomaksi.

— Minusta on pahinta vain se, että sinä hetkenä luonani on sellainen inhoittava ilkiö kuin te.

— No, se nyt on yhdentekevää. Minähän voin mennä siksi aikaa vaikkapa portaille seisomaan. Jos te aiotte kuolla ettekä vielä osaa suhtautua siihen rauhallisemmin, niin... se saattaa jo olla vaarallista. Minähän voin mennä ulkoportaille, ja te voisitte olettaa, etten ymmärrä mitään ja että olen määrättömästi teitä alempana oleva ihminen.

— Ei, ette te ole määrättömästi; teillä on lahjoja, mutta on paljon, mitä te ette ymmärrä, sillä olette alhainen ihminen.

— Hauskaa kuulla. Hauskaa kuulla. Johan sanoin, että mielelläni tuotan toisille hauskuutta, etenkin iltaisena hetkenä.

— Ette ymmärrä mitään.

— Te tahdotte sanoa, että minä... joka tapauksessahan kuuntelen teitä kunnioittavasti.

— Te ette voi mitään; ette voi peittää edes pientä vihaanne, vaikka teille onkin epäedullista näyttää sitä. Te suututatte minut, ja entäpä jollen tahdokaan vielä puoleen vuoteen?

Pjotr Stepanovitš katsahti kelloonsa.

— En ole ymmärtänyt koskaan yhtään mitään teidän teoriastanne, mutta tiedän, että te ette ole keksinyt sitä meitä varten ja että saatatte sen myös täytäntöön ilman meitä. Tiedän myös, että te ette ota nielaissut aatetta, vaan aate on nielaissut teidät, ettekä te siis enää voi siirtää sitä toistaiseksi.

— Kuinka? Minutko aate nielaissut?

— Aivan niin.

— Minä en ole siis nielaissut aatetta? Se on hyvä. Teillä on hieman järkeä. Mutta te kiusoittelette, ja minä olen ylpeä.

— Sepä oivallista, sepä oivallista. Sitä juuri tarvitaankin, tarvitaan juuri sitä, että olisitte ylpeä.

— Riittää. Te otatte juonut jo, menkää.

— Piru periköön, ei auta muu, — Pjotr Stepanovitš nousi paikaltaan. — Mutta lienee vieläkin liian aikaista. Kuulkaahan, Kirillov, kuulkaahan, teurastajan vaimon luona kai tapaan tuon henkilön, ymmärrättehän? Vai onko hänkin ehkä valehdellut?

— Ette tapaa, sillä hän on täällä eikä siellä.

— Miten niin — täällä, piru vieköön, missä?

— Istuu keittiössä, syö ja juo.

— Kuinka hän on uskaltanut? — Pjotr Stepanovitš punastui harmista. — Hän oli velvollinen odottamaan... loruja! Hänellähän ei ole passia eikä rahaa!

— En tiedä, hän tuli sanomaan hyvästi, on täysissä pukimissa, matkavalmis. Lähtee eikä palaa. Hän sanoi, että olette konna, eikä lupaa odottaa rahojanne.

— Ahaa! Hän pelkää, että minä... No niin, minähän voisin hänet jo nytkin, jos... Missä hän on, keittiössäkö?

Kirillov aukaisi sivuoven, joka vei pikkuruikkuihin, pimeään huoneeseen. Tästä huoneesta vei kolme porrasaskelmaa alas keittiöön, suoraan siihen väliverholla erotettuun nurkkaukseen, jossa tavallisesti sijaitsi keittäjäntären vuode. Täällä nurkassa, pyhäinkuvien alla, maalaamattoman ja kattamattoman pöydän ääressä istui nyt parhaillaan Fedjka. Hänen edessään pöydällä oli puolen tuopin viinapullo, lautasella oli leipää ja savivadissa kylmää lihaa sekä perunoita. Hän söi tätä kylmää ruokaa ja oli jo puolijuovuksissa, mutta istui kuitenkin lyhyt turkki yllään, nähtävästi lähtöön valmiina. Väliseinän toisella puolella porisi kiehuva teeketin, mikä ei suinkaan ollut aiottu Fedjkaa varten, vaikka Fedjka aina sytytellen puhaltelikin siihen ja oli nyt jo melkein viikon verran joka yö hoidellut sitä »Aleksi Nilytšiä varten, he kun ovat tottuneet siihen, että öisin on teetä saatavana». Uskon varmasti, että lihan samoin kuin perunatkin Kirillov itse oli paistanut Fedjkaa varten jo aamulla, koska hänellä ei ollut keittäjäntarta.

— Mistä sinä tällaista olet saanut päähäsi? — Pjotr Stepanovitš livahti alas. — Miksi et odottanut siellä, missä oli käsketty odottaa?

Ja hän lyöä jysähdytti nyrkkinsä pöytään. Fedjka kyyristyi kokoon.

— Odotahan sentään, Pjotr Stepanovitš, odotahan, — sanoi Fedjka hienostelevasti, lausuen jokaisen sanan erikoisen selvästi, — sinun on ennen kaikkea käsitettävä se, että olet nyt hienolla vissiitillä herra Kirillovin, Aleksi Nilytšin luona, jonka saappaita siivoamaan tuskin kelpaisit, sillä sinuun verraten hän on sivistynyt järkimies ja sinä

olet kaiken kaikkiaan vain — hyi olkoon! — Ja hienostelevasti hän kuivin suin oli sylkäisevinään nurkkaan päin. Hänessä huomasi röyhkeätä päättäväisyyttä ja jonkinlaista varsin vaarallista teeskenneltyä, rauhallista jaarittelun halua, joka aina käy lopullisen purkauksen edellä. Mutta Pjotr Stepanovitšilla ei ollut nyt aikaa huomata vaaraa, eikä sellainen olisi soveltunut hänen käsityksiinsä. Päivän tapahtumat ja epäonnistumiset olivat saaneet kokonaan hänen päänsä pyörälle... Liputin katseli uteliaana alas kolmen askelman korkeudelta, pimeästä nurkkasesta.

— Tahdotko, vai etkö tahdo saada oikeata passia ja kosolti rahaa voidaksesi matkustaa, minne on käsketty? Tahdotko vai etkö tahdo?

— Näetkös, Pjotr Stepanovitš, sinä olet alusta alkaen yrittänyt pettää minua, ja senvuoksi sinä minun mielestäni oletkin aivan täysi lurjus. Tismalleen samanlainen kuin inhoittava ihmistä, — kas, sellaisena minä sinua pidän. Lupasit minulle viattomasta verestä paljon rahaa ja vannoit herra Stavrogininkin puolesta, siitäkin huolimatta, että kaikki oli vain sinun omaa kehnouttasi. En ole pisarankaan vertaa ottanut siihen osaa, puolestatoista tuhannesta puhumattakaan, ja herra Stavrogin on läimähdytellyt sinua jo molemmille poskille, minkä me jo varsin hyvin tiedämme. Nyt sinä uudelleen uhkaillet ja tarjoilet rahoja, mutta minkä vuoksi — kas, siitä vaikenet. Mutta minäpä mielin, että aikonet kai lähettää minut Pietariin kostamaan vihaasi, jota tunnet herra Stavroginia, Nikolai Vsevolodovitšiä kohtaan, koskapa luotat minun herkkäuskoisuuteeni. Ja tämän vuoksi juuri sinä itse oletkin murhaaja. Ja tiedätkö, mitä ansaitsisit jo yksistään siitä pykälästä, että olet saastaisuudessasi lakannut uskomasta itse Jumalaan, kaiken Luojaan? Tämähän on aivan samaa, kuin jos olisit epäjumalanpalvelija, ja kuulut siis samaan ryhmään kuin tataari tai mordvalainen. Aleksei Nilytš, koskapa on filosofi, on kai sinulle selittänyt, mikä on totinen Jumala, Herra Luoja, sekä myös sen, miten maailma on luotu, selvitetty kaiken tulevaisenkin, kaiken olevaisen uudelleensyntymä sen, samoin kuin Ilmestyskirjan kaikki pedotkin. Mutta sinä, kuten järjetön epäjumala, olet mykkänä ja kuurona vastustanut ja saattanut samaan tilaan vänrikki Ertelevinkin, aivan samoin kuin tekee tuo julma viettelijäkin, jota ateistiksi sanotaan...

— Ah, sinä, humalainen sika! Itse hamuilee poveensa pyhäinkuvia ja kuitenkin on julistavinaan Jumalan lakia!

— Nähkääs, Pjotr Stepanovitš, olen tosin niitä hamuillut, mutta minähän otin niistä vain »helmikit», ja mistäpä sinä sen tiedät, ehkäpä minun kyyneleni on Kaikkivaltiaan ahjossa sinä samaisena hetkenä muuttanut muotoansa kärsimän! vääryyden vuoksi, koskapa olen aivan tismalleen se samainen orpo-rukka, joka ei omista kiveäkään, jolle hän päänsä kallistaisi. Oletkohan lukenut kirjoista, mitenkä kerrankin muinaisina

aikoina muudan kauppias, aivan samoin kyynelissä huokaillessaan ja rukoillessaan, anasti Pyhältä Neitsyeltä tämän pyhimyskehästä helmen, ja miten hän sitten kaiken kansan nähden polvistuneena palautti koko sen hinnan kuvan juureen sekä miten Pyhä Äiti Puolustajamme kaikkien ihmisten nähden peitti hänet viittansa liepeellä, niin että tästä niihin aikoihin syntyi suorastaan ihme, ja esivallan toimesta annettiin käsky merkitä kirjoihin tämä tapaus aivan tismalleen. Mutta sinäpä päästit hiiren, häpäisit siis itse Jumalan sormea. Ja jollet olisi ollut minun herrani jo syntymästäni saakka, herra, jota jo poikasena näillä käsilläni kantelin, niin sellaisena, kuin nyt olen, tekisin sinusta lopun, liikahattamattakaan paikaltani.

Pjotr Stepanovitš joutui hirveään raivoon.

— Sano, näitkö tänään Stavroginin?

— Sitä sinä et rohkene minulta kysyä koskaan. Herra Stavrogin katselee sinuun ihmetellen, ja vaikka hän toiveissaan olisikin sinua alempana, hän ei kuitenkaan ole antanut määräystä, vielä vähemmän rahaa. Sinä olet minut pettänyt.

— Rahat sinä saat, ja nuo kaksituhatta samoin, sitten Pietarissa, koko summan samalla kertaa, ja saatpa enemmänkin.

— Sinä, herttaiseni, valehtelet, ja oikein naurattaa katsella sinua, niin olet herkkäuskoinen. Sinuun verrattuna herra Stavrogin seisoo aivan kuin portailla, ja sinä räyskit häntä kohden alhaalta käsin kuten tyhmä koiranpenikka, sill'aikaa kuin hänen mielestensä olisi jo liian suuri kunnianosoitus sekin, jos hän sieltä ylhäältä sylkäistä ruiskauttaisi päällesi.

— Mutta tiedätkö sinä, — Pjotr Stepanovitš vimmastui, — että minä sinua heittiötä en päästä täältä askeltakaan, vaan vien sinut suoraan poliisin haltuun.

Fedjka hypähti seisomaan, ja hänen silmänsä välähtivät raivosta. Pjotr Stepanovitš sieppasi revolverin. Tapahtui pikainen ja inhoittava näytelmä: ennenkuin Pjotr Stepanovitš oli ennättänyt kohottaa häntä kohti revolverinsa, Fedjka oli jo samassa ponnahtanut ja lyönyt häntä kaikin voimin poskelle. Samana hetkenä kajahti toinenkin kauhea lyönti, sen jälkeen kolmas, neljäs ja yhä samalle poskelle. Pjotr Stepanovitš hölmistyi, hänen silmänsä pullistuivat ulospäin, hän yritti mutista jotakin ja romahti samassa pitkin pituuttaan lattialle..

— Kas, siinä on teille, ottakaa hänet nyt! — Fedjka kiljaisi voitonvarmuus äänessään, sieppasi rahin alta lippalakkinsa ja myyttynsä sekä katosi. Pjotr Stepanovitš korahteli tunnottomana. Liputin ajatteli jo, että oli tapahtunut murha. Kirillov juoksahti tuota pikaa keittiöön.

— Valelkaa vedellä! — hän huudahti ja ammennettuaan jollakin rauta-astialla sangosta vettä; kaatoi sen tämän päähän. Pjotr Stepanovitš liikahti, kohotti päätänsä, nousi istumaan ja katseli mitään ymmärtämättä eteensä.

— No, miltä tuntuu? — kysäsi Kirillov. Pjotr Stepanovitš katsahti häneen tarkkaavaisesti kuitenkin tuntematta häntä. Mutta huomattuaan keittiöstä kurkistelevan Liputinin hän hymähti ilkeästi ja hypähti samassa pystyyn siepattuaan lattialta revolverinsa.

— Jos teidän päähänne pälkähtää huomenna karata, kuten teki Stavrogin roisto, — ja hän hyökkäsi vimmoissaan Kirillovia kohti aivan kalpeana, änkyttäen, voimatta lausua selvään sanoja, — niin minä hirtän teidät kuten kärpäsen... vaikka toisella puolen maapalloa... murskaan... ymmärrättekö!

Ja hän tähtäsi Kirillovia revolverillaan suoraan otsaan, mutta samassa hän taas näkyi muistavan jotain ja antoi kätensä vaipua alas, vei revolverin taskuunsa ja sanomatta sanaakaan juoksi pois talosta. Liputin lähti hänen jälkeensä. He sujuttautuivat taas äsken mainitusta läpikulkupaikasta ja kulkivat notkelman reunaan myöten pidellen kiinni aidasta, Pjotr Stepanovitš alkoi taas harppailla nopeasti poikkikatua myöten, niin että Liputin tuskin jaksoi seurata häntä. Ensimmäisessä kadunristeyksessä hän äkkiä pysähtyi.

— Mitä nyt? — hän kääntyi vetoavasti Liputinin puoleen.

Liputin muisti revolverin olemassaolon ja vapisi yhä vielä äskeistä näytelmää muistellessaan, mutta kuitenkin livahti hänen kieleltänsä äkkiä:

— Luulenpa... luulenpa, että Taškentissa mielet kuohui... mutta ehkä ylioppilasta ei sittenkään odoteta niin perin kärsimättömästi...

Näittekö, mitä Fedjka joi keittiössä?...

— Mitä joi? Viinaa tietysti.

— No, tietäkää siis, että hän viimeisen kerran elämässään joi viinaa. Kehoitin teitä pitämään tämän mielessänne tulevaisen varalta. Mutta nyt hävitkää hiiteen, en tarvitse teitä ennen kuin huomenna. Mutta varokaa tekemästä tyhmyyksiä.

Liputin livisti kotiinsa pää kolmantena jalkana.

IV.

Hänellä oli ollut varattuna jo kauan vieraalle nimelle otettu passi. Omituista oli ajatella, että tämä täsmällinen ihmispahainen, pikkumainen perhetyranni, joka

tapauksessa virkamies (vaikka olikin fourieristi) ja päällepäätteeksi vielä kapitalisti ja koronkiskuri, — oli jo aikoja sitten hautonut mielessään haaveellisia kuvitelmia ja hankkinut kaiken varalta itselleen tämän passin livahtaakseen sen avulla ulkomaille, *jos...* hän siis piti mahdollisena tätä »*jos'ia*!»! Eihän hän tietenkään itse olisi koskaan osannut määritellä, mitä tämä *jos* saattoi merkitä...

Mutta nyt se oli tullut määritellyksi aivan kuin itsestään ja aivan odottamattomalla tavalla. Se rohkea ajatus, joka oli ollut hänen mielessään Kirillovin luo tultaessa sen jälkeen, kuin hän oli kuullut Pjotr Stepanovitšin sättivän häntä kadulla »pöllöksi», oli nimittäin se, että hän huomenna heti aamun koittaessa jättäisi kaiken ja yrittäisi lähteä ulkomaille! Sen, joka ei usko, että tällaisia fantastisia yrityksiä saattaa tapahtua meidän niin perin tavallisessa todellisuudessamme, vieläpä yhä nytkin, sen ei tarvitsisi, saadakseen tästä varmuutta, tehdä muuta kuin ottaa selvä kaikkien ulkomailla oleskelevien venäläisten emigranttien elämäkerroista. Ei ainoakaan sellaisen matka ole ollut viisaammin ja todellisemmin perusteltu. Kaikkialla voi havaita samaa hillitöntä harhakuvien valtaa eikä muuta mitään.

Tultuaan kotiin hän ensiksi lukitsi huoneensa oven, otti esiin matkalaukun ja alkoi suonenedontapaisesti nytkähdellen hankkiutua matkalle. Hänen päähuolensa olivat — rahat, se, kuinka paljon niitä olisi otettava ja miten hän ehtisi ne pelastaa. Nimenomaan pelastaa, sillä hänen käsityksensä mukaan oli mahdotonta enää viivytellä hetkeäkään ja ennen aamunkoittoa oli ehdittävä jo valtatielle. Ei hän tietänyt sitäkään, miten hän kävisi rautatievaunuun. Hän päätteli hämärästi, että olisi noustava junaan joko toisella tai kolmannella isommalla asemalla kaupungista lukien, ja sinne saakka oli mentävä vaikkapa jalkaisin. Näin hän vaistomaisesti ja koneentapaisesti yritti hyöriä matkalaukkunsa ääressä kokonainen ajatuskimppu päässään, mutta — pysähtyikin kesken kaiken, heitti kaiken sikseen ja surkeasti valittaen heittäytyi pitkäkseen sohvalle.

Hän tunsi ja käsitti selvästi, että hän ehkä kylläkin pakenisi, mutta mikä ratkaisisi kysymyksen, oliko hänen paettava *ennen* vaiko *jälkeen* Šatovin tapahtuman? Hän oli jo aivan voimaton. Hänessä oli vain paljas tunteeton ruumis, jatkuvaisuuden lain vallassa oleva massa, hänet sai liikkeelle vain jokin syrjäinen peloittava voima, ja vaikka hänellä olikin ulkomaanpassi, vaikka hän olisikin saattanut paeta Šatovia (sillä minkä muun vuoksi hänellä olisi ollut syytä kiiruhtaa?), niin hän tiesi, että hän ei kuitenkaan pakenisi *ennen* Šatovia, ei menisi Šatovia pakoon, vaan että se nimenomaan tapahtuisi Šatovin *jälkeen* ja että kaikki tuo on jo ennakoita päätetty sekä varustettu allekirjoituksella ja sinetillä. Tuskin siedettävässä tuskassaan vuoroin valitellen ja taas vaieten, joka hetki vapisten ja itseänsä ihmetellen, hän elää retuutteli näin jotenkuten lukkojen takana, maaten pitkällään sohvalle, aina yhteentoista

saakka seuraavan päivän aamuun asti, ja kas silloin tulikin äkkiä odotettu sysäys, joka antoi suunnan hänen päätökselleen. Kello yhdeltätoista hän oli tuskin tullut huoneestaan omaistensa luo, kun hän äkkiä sai tietää, että rosvo, karannut pakkotyövanki Fedjka, joka saattoi jokaisen kauhun valtaan, kirkkojen ryöstäjä, äskeinen murhaaja ja murhapolttaja, jota poliisi jo seuraili, mutta jota se ei vielä kuitenkaan ollut saanut kiinni, oli löydetty aamunkoitteessa murhattuna seitsemän virstan päästä kaupungista, valtatieltä siitä kohdasta, josta tie haaraantuu Zaharjinin syrjäkylään, ja että siitä puhuu nyt jo koko kaupunki. Silloin hän lähti suin päin kotoansa ottamaan asiasta tarkempaa selvää ja saikin tietää ensiksikin sen, että Fedjka oli löydetty murskatuina päin, että hänet merkeistä päättäen oli ryöstetty, ja toiseksi, että poliisilla oli täysi syy, jopa muutamia aivan varmoja todisteitakin epäillä, että hänen murhaajansa oli špigulinilainen Fomka, se samainen, joka nähtävästi oli ollut hänen rikostoverinansa Lebjadkinien murhassa ja samoin poltossa, ja että heidän kesken oli syntynyt riita jo matkalla suurista rahoista, jotka oli anastettu Lebjadkinilta ja jotka muka Fedjka oli jonnekin piilottanut... Liputin käväisi myös Pjotr Stepanovitšin asunnossa ja sai takaportailta käsin salaa tietää, että Pjotr Stepanovitš oli tosin palannut eilen illalla kotiin noin puoliyön jälkeen, kello yhdeltä, mutta sen jälkeen hän oli suvainnut nukkua rauhallisesti kotonansa koko yön, aina kello kahdeksaan asti aamulla. Tietenkään ei saattanut olla epäilystäkään siitä, että Fedjka-rosvon kuolema oli kaikkein tavallisimpia ja että tämänkaltainen asiain ratkaisu useimmiten juuri päättää senkaltaisten uran, mutta omituisesti sattuivat kuitenkin tämän tapahtuman kanssa yhteen nuo kohtalokkaat sanat, että Fedjka muka »viimeisen kerran tänä iltana joi viinaa». Tämä ennustus oli käynyt niin merkillisen nopeasti toteen, että Liputin oli yht'äkkiä lakannut epäilemästä. Sysäys oli annettu. Oli kuin kivi olisi pudonnut hänen päällensä ja murskannut hänet ainiaksi. Palattuaan kotiinsa hän äänettömänä potkaisi jalallansa matkalaukkunsa vuoteen alle, ja illalla hän jo ensimmäisenä ilmestyi määrähetkenä sovitulle paikalle tapaamaan Šatovia, tosin yhä vieläkin pitäen passia kädessään...

VIIDES LUKU.

Matkailija.

I.

Katastrofi, jossa Liza ja Marja Timofejevna olivat heittäneet henkensä, oli vaikuttanut Šatoviin hyvin masentavasti. Mainitsin jo, että sinä samana aamuna olin tavannut hänet ja että hän ei näyttänyt olleen oikein järjissään. Muun muassa hän oli, mainitsin jo sen, edellisenä iltana noin yhdeksän aikoihin (siis kolme tuntia ennen tulipalon alkua), ollut Marja Timofejevnan luona. Aamulla hän oli käynyt katsomassa ruumiita,

mutta sikäli kuin tiedän, hän ei tänä aamua ollut vielä suostunut antamaan minkäänlaisia todistuksia. Mutta ennenkuin päivä oli ehtinyt iltaan, hänen sielussaan oli alkanut riehua todellinen myrsky, ja... ja, ja voinpa sen sanoa melkein varmasti, hänellä oli hämärissä jo sellainenkin hetki, jolloin hän aikoi nousta, lähteä ja — ilmaista kaiken. Mitä oli tuo *kaikki* — sen vain hän yksin tiesi. Tuskin hän olisi sillä saanut mitään aikaan, olisihan vain ilmaissut itsensä. Hänellä ei ollut minkäänlaisia todistuksia voidakseen tehdä minkäänlaisia ilmiantoja tapahtuneen ilkiön suhteen, eikä hänellä itsellensäkään ollut oikeastaan muita kuin sangen hämäriä arveluita, joiden todenperäisyydestä vain hänellä itsellään oli täysi varmuus. Mutta hän oli valmis itse tuhoutumaan voidakseen vain »murskata ilkiöt», nämä olivat hänen omia sanojansa. Pjotr Stepanovitš oli osunut oikeaan olettaessaan hänellä olleen tällaisia pyrkimyksiä ja tiesi hyvin itsekin uskaltavansa liikoja siirtäessään kauhean aikeensa täytäntöönpanon huomiseen. Hänen puoleltansa tässä oli taas kuten tavallisesti äärettömän paljon itseluottamusta sekä halveksumista kaikkia noita »nilviäisiä» ja erikoisesti juuri Šatovia kohtaan. Hän oli jo kauan halveksinut Šatovia, tämän »itkuherkkää idioottimaisuutta», kuten hän ulkomailla ollessaan oli itse hänestä sanonut, — ja oli aina lujasti uskonut voivansa hallita täysin tätä perin yksinkertaista miestä. Siksi häntä ei saanutkaan tänä päivänä päästää näkyvistä, ja vaaran uhatessa oli heti katkaistava hänen tiensä. Ja kuitenkin pelasti nämä »ilkiöt» vielä vähäksi aikaa eräs aivan odottamaton tapaus, jota he eivät ollenkaan osanneet ottaa lukuun...

Noin kello kahdeksan aikoihin illalla (siihen samaan aikaan, kuin *meikäläiset* kokoontuivat Erkelin luo ja odottelivat Pjotr Stepanovitšia vihoissaan ja levottomina) Šatov, jota vaivasi päänskipu ja lievä vilunhorkka, lepäsi pitkään vuoteessaan pimeydessä, jota ei edes kynttilä valaissut. Häntä kiusasi epätietoisuus, hän oli vihoissaan, yritti tehdä päätöksensä, mutta ei pystynyt siihenkään lopullisesti ja aavisti, kirouksen noustessa hänen huulillensa, että hän ei taaskaan pääsisi mihinkään tulokseen. Vähän ajan kuluttua hän kuitenkin silmänräpäykseksi uinahti kevyesti ja näki unta, joka muistutti melkein painajaista. Hän uneksi, että hänet oli köytetty nuorin vuoteeseen, että hän oli takertunut niihin eikä voinut liikahtakaan, vaikka koko talo jymähteli kauheista iskuista, jotka kumahtelivat lauta-aitaan, porttiin, hänen oveensa, Kirillovin hallussa olevaan sivurakennukseen, niin että koko talo vavahteli, ja kaukaa kuului jokin tuttu, valittava, tuskallisia muistoja herättävä ääni, joka kutsui häntä. Yhtäkkiä hän havahtui ja kohottautui puoleksi vuoteeltaan. Ihmeekseen hän silloin kuuli, että porttiin todellakin lyötiin, mutta ei likimainkaan niin kovasti, kuin miltä se oli tuntunut unessa. Lyönnit olivat tiheitä ja itsepäisiä, ja omituinen »tuskanpurema» ääni, joka ei kuitenkaan ollut vähääkään valittava, vaan päinvastoin kärsimätön ja kiukkuinen, kajahteli yhä alhaalta portin luota sotkeutuen

tuon tuostakin toiseen hieman pidättyvämpään ja aivan tavalliseen ääneen. Hän hypähti, avasi tuuletusruudun ja pisti siitä ulos päänsä.

— Ken siellä? — hän kysäisi aivan säikähdyksestä jäykistyneenä.

— Jos te olette Šatov, — vastattiin hänelle alhaalta jyrkästi ja lujasti — niin suvaitkaa, olkaa hyvä, ilmoittaa suoraan ja rehellisesti, suostutteko päästämään minut sisään?

Aivan oikein: hän oli todellakin tuntenut tuon äänen!

— Marie!... Sinäkö?

— Minä, minä, Marie Šatova, ja vakuutan teille, etten enää hetkeäkään voi pidättää täällä ajuria.

— Heti paikalla... haen vain kynttilän, — huudahti Šatov heikosti. Hän syöksyi etsimään tulitikkuja, mutta kuten tällaisissa tapauksissa on tavallista, tulitikut eivät mitenkään löytyneet. Hän pudotti kynttilänjalan kynttilöineen lattialle, ja kun alhaalta taas kajahti kärsimätön ääni, hän jätti kaiken sikseen ja pää edellä lensi lentämällä jyrkkiä portaita alas avaamaan ulkoporttia.

— Olkaapa hyvä, pidelkää matkalaukkaa, kunnes pääsen erilleni tuosta tolvanasta, näin sanoen hänet otti vastaan alhaalla rouva Marie Šatova ja työnsi hänen käteensä jokseenkin keveän, dresdeniläistä tekoa olevan halvan, purjekankaisen käsilaukun, joka oli koristeltu pronssinauloilla. Rouva itse kääntyi taas kiukkuisena ajurin puoleen.

— Rohkenenpa teille huomauttaa, että pyydätte liikoja. Siihen, että te suvaisitte kuljetella minua tunnin verran liikaa tšekäläisiä likaisia katuja pitkin, olette syypää yksin te, sillä ette te kai tietänyt itsekään, missä oli tämä typerä katu ja tämä hölmönnäköinen talo. Suvaitkaa periä kolmekymmentä kopeekkaanne, ja saatte olla aivan varma siitä, etten anna enempää.

— Voi, rouvakultaseni, itsehän sinä osoittelit

Taivaaseenastumisenkatua, ja tämähän on Jumalanilmestyksenkatu.

Taivaaseenastumisenkatu on näiltä mailta kaukana. Saitte vain suotta valakkani höyryämään.

— Taivaaseenastumisenkatu, Jumalanilmestyksenkatu... kaikki nämä typerät nimitykset pitäisi teillä olla paremmin selvillä, koska olette tšekäläinen, ja sen lisäksi ette ole oikeassakaan: ennen kaikkea minä mainitsin teille, että oli kysymys Filippovin talosta, ja teidän vakuutitte varmasti sen tuntevanne. Jos haluatte, niin saatte syyttää minua huomenna sovintokäräjillä, mutta nyt pyydän teitä jättämään minut rauhaan.

— Kas, kas tässä vielä viisi kopeekkaa. — Šatov sieppasi nopeasti taskustaan viisikopeekkaisen ja viskasi sen ajurille.

— Anteeksi, pyydän, ette saa tehdä sitä! — mme Šatovin sisu kiehautti, mutta ajuri oli jo lähtenyt »valakkoineen» liikkeelle, ja Šatov oli siepannut häntä kädestä ja vienyt hänet muassansa portista sisään.

— Kiiruhda, Marie, kiiruhda... tämähän on joutavaa — kuinka märkä sinä olet. Varovaisemmin, tästä täytyy kohota, — kuinka harmillista, ettei ole tulta, — portaat ovat jyrkät, pitele minusta lujemmin, lujemmin, kas näin, tässä on hökkelini. Suo anteeksi, minulla ei ole tulta, odotahan hetkinen!

Hän nosti maasta kynttilänjalan, mutta tulitikkuja hän ei vielä voinut löytää pitkään aikaan. Rouva Šatova seisoj odottavana, liikkumattomana ja ääneti keskellä huonetta.

— Jumalan kiitos, viimeinkin! — Šatov huudahti iloisesti saatuaan huoneensa vihdoinkin valaistuksi. Marja Šatova tarkasti nopeasti silmillään asunnon.

— Minulle kerrottiin, että te asutte kurjasti, mutta en kuitenkaan luullut, että te tällä tavalla, — ja inhonsekaisin ilmein hän lähti vuodetta kohti.

— Oh, kylläpä väsyttääkin! — voimattomana hän istahti kovalle vuoteelle. — Pankaa matkalaukku jonnekin ja käykää istumaan tuolille. Vaikka samantekevää, mihin käynte, kunhan ette vain pyöri tuossa silmissäni. Tulen luoksenne vain joksikin aikaa, kunnes saan työtä, sillä enhän tunne oloja täällä, eikä minulla ole rahaakaan. Mutta jos tuotan teille häiriötä, niin olkaa hyvä, taaskin pyydän teitä sanomaan suoraan, kuten olette velvollinen tekemään, jos kerran olette rehellinen mies. Voinhan minä huomenna jotakin myydä, niin että saan hotellilaskun suoritetuksi, mutta hotelliin suvainnette sentään saattaa minut... Voi, kuinka väsynyt olen.

Šatov aivan vapisi.

— Ei sinun tarvitse, Marie, ei tarvitse mennä hotelliin! Mihin hotelliin? Miksi? Miksi?

Hän risti kätensä aivan kuin olisi rukoillut.

— No niin, vaikka tullaankin toimeen ilman hotellia, niin kuitenkin on välttämätöntä saada asia selväksi. Muistattehan kai, Šatov, että me elimme kaksi viikkoa ja muutamia päiviä aviossa keskenämme Genevessä ja että siitä nyt on jo kolme vuotta, kun me, muuten ilman minkäänlaista riitaa, erosimme. Mutta älkää luulkokaan, että olen nyt palannut uudistaakseni nuo senaikuiset tyhmyydet. Olen palannut hakemaan työtä, ja jos olenkin tullut suoraan tähän kaupunkiin, niin olen tehnyt sen vain siksi,

että minusta on kaikki yhdentekevää. En tullut suinkaan tänne katuakseni jotakin, suvaitkaa olla luulematta sellaisia typeryyksiä.

— Oo, Marie! Tämä on turhaa, aivan turhaa! — Šatov murahti tuskin kuuluvasti.

— Jos kerran asia on niin, jos kerran olette niin kehittynyt, että saatatte ymmärtää sellaistaikin, niin rohkenen lisätä, että kääntyessäni täten teidän puoleenne ja tullessani näin teidän asuntoonne teen sen osaksi siitäkkin syystä, etten suinkaan ole koskaan pitänyt teitä roistona, vaan ehkäpä kaikkia muita... ilkiöitä... parempana!

Hänen silmänsä leimusivat. Hän oli varmaankin saanut kärsiä jonkinlaisten »ilkiöiden» vuoksi.

— Ja pyydän, olkaa aivan varma siitä, etten ollenkaan pilkannut teitä ilmoittaessani äsken, että olette mielestäni muita parempi. Puhuin suoraan, koristelematta, enkä siedäkään muunlaista. Siitä huolimatta kaikki tämä on lorua. Olen aina uskonut, että teillä olisi tarpeeksi järkeä olla kyllästyttämättä toista... Oh, riittää jo, väsyttää!

Ja hän katsahti Šatoviin pitkään, kiusaantuneesti ja väsyneesti. Šatov seiso pelokkaana hänen edessään, viiden askelen päässä hänestä, huoneen toisella puolella, mutta kuunteli kuitenkin häntä jokin uusi ja ennen olematon kirkastus kasvoillaan. Tämä voimakas, karkeasyinen mies, jonka turkki oli aina pörrössä, oli yht'äkkiä pehmentynyt ja jollakin tavoin kirkastunut. Hänen sielussaan värähti odottamattomasti jokin aivan outo kieli. Kolme vuotta kestänyt ero, joka oli seurannut rikkoutunutta avioliittoa, ei ollut tuhonnut mitään hänen sielussaan. Ja ehkäpä hän jok'ikinen päivä näinä kolmena vuotena olikin vain haaveillut hänestä, rakkaasta olennosta, joka joskus kerran oli ehkä sanonut hänelle: »rakastan». Koska tunnen Šatovin, voin sanoa jokseenkin varmasti, että hän tuskin koskaan olisi saattanut kuvitellakaan jonkun naisen sanovan hänelle: »rakastan». Hän oli puhdasmielinen ja kaino aivan äärimmäisyyteen saakka, piti itseään suorastaan epäsikiönä, inhosi kasvojansa ja luonnettansa, piti itseänsä jonakuna ihmeellisenä hirviönä, jota olisi saattanut näytellä vaikkapa rahasta markkinoilla. Tästä johtui, että hän piti korkeimpana avuna rehellisyyttä, ja vakaumuksissaan hän hipoi jo suorastaan fanaattisuutta, oli yrmeä, ylpeä, äksy ja vähäpuheinen. Mutta tämä ainoa olento, joka oli rakastanut häntä kahden viikon ajan (hän oli aina, aina uskonut, että asia oli niin), tämä olento, jonka hän aina oli asettanut itseänsä paljon korkeammalle, siitäkkin huolimatta, ettei ollenkaan sulkenut silmiänsä hänen hairahduksiltansa, olento, jolle hän olisi saattanut antaa anteeksi kaiken, aivan kaiken (vaikka mistään sellaisesta ei oikeastaan voinut olla kysymystäkään, hän päinvastoin luuli jotakin päinvastaista, mistä johtui, että hän tunsu itse olevansa jollakin tavoin syyllinen), tämä nainen, tämä Marja Šatova, oli taas hänen kodissaan, taas hänen luonansa, sitä hän oli suorastaan

mahdotonta käsittää! Hän oli niin kovin hämmästynyt, tähän tapahtumaan sisältyi hänen mielestään jotakin perin kauheata ja samalla niin äärettömät määrät onnea, että hän ei tietenkään voinut, ehkäpä ei tahtonutkaan, ei ainakaan rohjennut havahtua täysin sitä tajuamaan. Tämä oli unta. Mutta kun Marie katsahti häneen kiusaantuneesti, hän ymmärsi äkkiä, että tuo hänen rakastamansa olento kärsi, ehkäpä häntä oli loukattukin. Hänen sydäntänsä ahdisti. Kipein ilmein hänen katseensa viipyi tämän piirteissä: Jo kauan sitten ensi nuoruuden hohde oli kadonnut näistä väsyneistä kasvoista. Tosin hän oli yhä vieläkin sangen sievä, — ainakin Šhatovin silmissä hän, kuten ennenkin, oli suorastaan kaunotar. (Itse asiassa Marie oli noin kaksikymmenviisivuotias nainen, hyvin lujarakenteinen, keskikokoinen, Štoviakin pitempi, hänellä oli tummanruskeat, tuuheat hiukset, kalpeat, soikeat kasvot, suuret, tummat silmät, jotka välähtelivät nyt kuumeesta kiiltävinä.) Mutta entinen kevytmielisen rehevä ja suora elämäntarmo, jonka hän niin hyvin tunsi, oli muuttunut synkäksi ärtyneisyydeksi, pettymykseksi, melkein pä kyynillisyydeksi, johon hän ei ollut edes itse tottunut ja joka häntä itseäänkin näytti kiusaavan. Mutta pääasia oli, että hän oli sairas, sen Šatov näki aivan selvästi. Huolimatta pelostansa, jota hän tunsi Marieta kohtaan, hän kuitenkin lähestyi tätä ja otti tämän molemmat kädet omiinsa.

— Marie... tiedätkö, sinä olet ehkä hyvinkin väsynyt. Jumalan tähden, älä suutu... jospa sinä suostuisit... esimerkiksi... vaikkapa teetä... vai mitä? Tee vahvistaa, vai mitä? Jospa suostuisit!...

— Mitä tässä on suostumista, tietenkin minä suostun, millainen lapsi te olette yhä vielä. Jos kerran sitä on saatavissa, niin antakaa. Kuinka ahdasta täällä on! Kuinka teillä on kylmä!

— Voi, tuon heti puita, puita... puita minulla on! — Šatov alkoi kävellä edestakaisin; — puita, se on, no... muuten, teetä minä aivan heti, — hän viittasi kädellään, aivan kuin olisi epätoivoissaan tehnyt jonkin päätöksen, ja sieppasi lippalakkinsa.

— Minne nyt? Teillä ei siis ole kotona teetä? — Sitä tulee, tulee, tulee, heti tulee kaikkea... minä... — hän sieppasi hyllyltä revolverin. Minä myyn heti tämän revolverin... tai panttaan sen...

— Mitä tyhmyyksiä ja miten kauan kaikki tuo kestää! Ottakaa nämä rahani, jos kerran teillä ei ole mitään. Tässä lienee kahdeksankymmentä kopeekkaa, siinä kaikki. Teillähän on täällä kuin hullujenhuoneessa.

— Älä sinä, ei sinun rahojasi tarvita, tulen heti, odota hetkinen, minä ilman revolveriakin...

Ja hän syöksyi suoraa päätä Kirillovin luo. Tämä kaikki tapahtui nähtävästi kahta tuntia ennen sitä, kuin Pjotr Stepanovitš Liputinin keralla oli tullut Kirillovin luo. Šatov ja Kirillov, vaikka asuivatkin samassa talossa, eivät juuri koskaan tavanneet toisiansa, ja jos tapasivatkin, niin eivät tervehtineet toisiansa eivätkä puhelleet keskenänsä. He olivat näet »loikoilleet» yhdessä liian pitkät ajat Amerikassa ollessaan.

— Kirillov, teillä on aina teetä. Onko teillä parhaillaan valmiina teetä ja teekeitin?

Kirillov, joka käveli edestakaisin huoneessa (hänen tapanaan oli kävellä kaiken yötä nurkasta nurkkaan), pysähtyi samassa ja katsahti tarkkaavaisena sisään syöksähtänyttä ilmaisematta muuten erikoisempaa ihmetystä.

— Teetä on, sokeria on, ja teekeitin on. Mutta teekeitintä ei tarvita, tee on kuumaa. Istukaa ja juokaa vain.

— Kirillov, me loikoilimme yhdessä Amerikassa... Vaimo tuli luokseni... Minä... Antakaa teetä... Täytyisi saada teekeitin.

— Jos kerran vaimo, niin täytyy myös teekeitin. Mutta teekeitin myöhemmin. Minulla on kaksi. Mutta nyt ottakaa pöydältä teekannu, kuumaa, aivan kuumaa. Ottakaa kaikki. Ottakaa sokeri! Kaikki. Leipä... Leipää on paljon. Kaikki. On vasikanlihaa. Rupla rahaa.

— Anna, ystäväni, saat takaisin huomenna! Ah, Kirillov!

— Sekö vaimo, joka Sveitsissä? Se on hyvä. Ja se, että tulitte noin, sekin on hyvä.

— Kirillov! — Šatov huudahti siepaten kainaloonsa teekannun ja molempiin käsiinsä sokeria ja leipää. — Kirillov! — Jospa te voisitte luopua kauheista kuvitelmistanne ja jättää ateistiset houreenne... Voi, millainen ihminen te olisittekaan, Kirillov.

— Näin, että rakastatte vaimoa Sveitsin jälkeenkä. Se on hyvä, että Sveitsin jälkeenkä. Kun tulee tarvis teetä, tulkaa taas. Tulkaa kaiken yötä, en nuku ollenkaan. Teekeitin joutuu. Ottakaa rupla, kas tässä. Menkää vaimon luo, minä jään ja ajattelen teitä sekä vaimoa.

Marie Šatova oli nähtävästi tyytyväinen, että kaikki kävi nopeasti, ja alkoi ahnaasti juoda teetä, mutta teekeitintä hakemaan Šatovin ei enää tarvinnut lähteä. Hän joi kaiken kaikkiaan puoli kupillista ja nielaisi vain pienen murusen leipää. Vasikanlihasta hän kieltäytyi inhon ja kiukun ilmein.

— Sinä olet sairas, Marie, kaikki tuo sinussa on sairaalloista... — huomautti Šatov arasti puuhailleen arkana hänen äärellään.

— Tietenkin olen sairas, mutta istuutukaa, olkaa hyvä. Mistä te sieppasitte teen, kun teillä ei ollut?

Šatov kertoi Kirillovistä kevyesti, lyhyesti. Marja oli kuullut jotakin hänestä.

— Tiedän, että hän on hullu. Riittää jo; ei niitä ole niinkään vähän, tuollaisia hölmöjä! Te olette siis ollut Amerikassa? Kuulin siitä, te kirjoititte.

— Niin, minä... kirjoitin Pariisiin.

— Riittää, ja pyydän, ei mitään siitä muusta. Oletteko vakaumukseltanne slavofiili?

— En voi oikeastaan sanoa, että minä... Koska on mahdotonta olla venäläinen, niin minusta on tullut slavofiili, — hän hymähti väkinäisesti, suu vetäytyi keroon, hän oli laskenut sopimatonta leikkiä eikä jaksanut itsekään pysyä leikin tasalla.

— Ettekö muka ole venäläinen?

— En, en ole venäläinen.

— Se on kaikki joutavaa. Istukaahan, pyydän, lopultakin. Miksi te kävelette aina edestakaisin? Luuletteko, että hourin? Ehkäpä tässä vielä houritaankin. Sanoitte, että te olette vain kahden tässä talossa?

— Kahden... alhaalla.

— Ja kaikki yhtä viisaita? Mitä te tarkoittitte tuolla »alhaalla»? Te sanoitte alhaalla?

— Ei, en mitään.

— Mitä ei mitään? Haluan tietää sen?

— Ajattelin vain sanoa, että me olemme nyt vain kahden koko pihassa ja että aikaisemmin täällä asuivat Lebjadkinin...

— Nekö, jotka viime yönä murhattiin? — hän heräsi äkkiä. — Olen kuullut. Heti kun tulin, kuulin sen. Teillä on ollut tulipalo?

— Niin, Marie, niin, ja ehkä minä parhaillaan menettelen hyvin huonosti suodessani anteeksi roistoille... — hän nousi äkkiä ja alkoi kävellä huoneessa edestakaisin kohottaen kiihkossaan molemmat kätensä ylös.

Mutta Marie ei ymmärtänyt häntä täydelleen. Hän kuunteli hänen sanojansa hajamielisenä; hän kyseli, mutta ei kuunnellut.

— Kylläpä teillä onkin täällä tehty tekosia. Uh, miten kaikki on alhaista, millaisia roistoja kaikki! Mutta istuutukaahan, pyydän teitä, lopultakin, voi miten te minua kiusaatte! — ja herpaantuneena hän laski päänsä pielukselle.

— Marie, minä lakkaan... Ehkäpä sinä kävisit hieman pihkaksesi, Marie?

Hän ei vastannut, vaan sulki voimattomana silmänsä. Hänen kalpeat kasvonsa muistuttivat kuolleen kasvoja. Hän nukahti melkein samassa silmänräpäyksessä. Šatov katsahti ympärilleen, korjasi kynttilää, katsahti vielä kerran levottomana Marien kasvoihin, puristi lujasti kätensä yhteen rinnalleen ja varpaisillaan hiipi huoneesta kuistille. Portaiden yläpäässä hän kätki kasvonsa, nurkkaan nojaten, ja seisoi näin ainakin kymmenen minuuttia äänettömänä ja liikkumatta. Hän olisi seisonut, ehkä kauemminkin, ellei samassa olisi alkanut kuulua alhaalta hiljaisia, varovaisia askelia. Joku kohosi portaita ylös. Šatov muisti unohtaneensa sulkea portin.

— Ken siellä? — hän kysäisi kuiskaten.

Tuntematon tulija kohosi portaita kiirehtimättä ja mitään vastaamatta. Päästyään ylös hän pysähtyi. Pimeydessä oli aivan mahdotonta nähdä häntä. Äkkiä kajahti hänen varovainen kysymyksensä:

— Ivan Šatovko?

Šatov vastasi puhutteluun mutta ojensi samassa kätensä pysähdyttääkseen tulijan. Tämä sieppasi häntä silloin kädestä, ja Šatov vavahti, aivan kuin olisi koskettanut johonkin inhoittavaan matelijaan.

— Seisokaa täällä, — hän kuiskasi nopeasti. — Älkää tulko sisään, en voi ottaa teitä nyt vastaan. Vaimo on palannut luokseni. Tuon tänne kynttilän.

Kun hän palasi kynttilöinensä, hän näki edessänsä seisovan jonkun nuoren upseerin; hänen nimeänsä hän ei tietänyt, mutta jossakin hän lienee hänet nähnyt.

— Erkel, Erkel, — tämä esitti itsensä. — Olette nähnyt minut Virginskeillä.

— Muistan, te istuite ja kirjoittelitte. — Kuulkaahan, — Šatovin sisu kiehautti samassa, hän lähestyi vierasta kiihkeänä mutta puhui kuitenkin entiseen tapaan kuiskaamalla, — äsken te annoitte minulle merkin tarttuessanne käteeni. Mutta tiedättekö, minä saatan sylkäistä kaikille noille merkeille, jos niin sattuu! Minä en tunnusta, en tahdo... Minä voin heittää teidät portaita alas, tiedättekö sen?

— En, en tiedä siitä mitään enkä ymmärrä vähääkään, mistä te olette minuun niin suuttunut, — ilman vihan häivettäköön ja melkein pä yksinkertaisen ystävällisesti

vieras vastasi. — Minulla on vain jotakin teille sanottavaa, ja senvuoksi tulinkin tänne, ja tärkeintä oli, etten tahtonut hukata aikaa. Teillä on kirjapainin, joka ei kuulu teille ja josta te olette velvollinen tekemään tiliä, kuten itse hyvin tiedätte. Minulle on annettu määräys, että se on luovutettava meille jo huomenna, täsmälleen kello seitsemältä jälkeen puolenpäivän, Liputinille. Sitäpaitsi on käsketty ilmoittaa, että mitään muuta ei teiltä koskaan enää tulla vaatimaan.

— Eikö mitään?

— Ei kerrassaan mitään. Teidän pyyntöönne suostutaan, ja te pääsette kokonaan irti kaikesta. Täsmälleen näin minun on käsketty teille ilmoittaa.

— Kuka on käskenyt ilmoittaa?

— Ne, jotka ilmaisivat minulle merkin.

— Tuletteko ulkomailta?

— Sehän... sehän on luullakseni teille aivan yhdentekevää.

— Eh, piru! Miksikä te ette ole tullut aikaisemmin, jos kerran olette saanut sellaisen määräyksen?

— Olen seurannut erinäisiä ohjeita enkä ollut aivan yksin.

— Ymmärrän, ymmärrän, ette ole voinutkaan olla yksin. Voi... piru. Mutta miksi Liputin ei tullut itse?

— Minä tulen siis huomenna hakemaan teitä täsmälleen kello kuudelta illalla, ja me menemme sinne jalkaisin. Paitsi meitä kolmea sinne ei tule ketään muita.

— Tuleeko Verhovenski?

— Ei, hän ei tule. Verhovenski matkustaa huomenaamuna kaupungista kello yhdentoista aikaan.

— Sen minä aavistin, — Šatov kuiskasi näin raivoissaan ja löi nyrkillä reiteensä; — se karkaa, lurjus!

Hän oli kiihtynyt ja vaipui mietteisiinsä. Erkel katsoi häneen tarkkaavaisena, oli ääneti ja odotti.

— Mitenkä te sen otatte haltuunne? Eihän sitä voi niin vain ottaa käsiinsä ja lähteä kantamaan.

— Se ei ole tarpeellistakaan. Te vain osoitatte paikan, niin että pääsemme vain varmuuteen siitä, että se todella on sinne kätkeyty. Mehän tiedämme paikan vain suunnilleen. Oletteko te muutoin ehkä näyttänyt jo jollekulle paikan?

Šatov katsahti häneen.

— Te, te olette sellainen poikanen, hölmö poikanen, — te olette myös tunkeutunut sinne pää edellä kuten lammas? Niin, niin, tuollaista mehua ne juuri tarvitsevatkin! No, menkää nyt! Voi, voi! Se roisto on vetänyt teitä kaikkia nenästä ja paennut.

Erkel katseli häneen kirkkain ja rauhallisin ilmein ymmärtämättä häntä oikein.

— Verhovenski on paennut, Verhovenski! sähähti Šatov raivoisasti hampaidensa välistä.

— Mutta hänhän on täällä, eihän hän ole vielä lähtenyt. Hän lähtee vasta huomenna, — huomautti Erkel pehmeästi ja vakuuttavasti.

Pyysin häntä erikoisesti läsnäolemaan todistajana, nuo ohjeeni sain juuri häneltä (hän oli avomielinen kuten ainakin nuori, kokematon poikanen). Mutta valitettavasti hän ei suostunut ja syytti matkaansa. Todellakin hän näkyi jonnekin kiiruhtavan.

Šatov vilkaisi vielä kerran säälivästi tähän yksinkertaiseen poikaseen, mutta samassa kuitenkin viittasi kädellään, aivan kuin olisi ajatellut: »kannattaako nyt tuotakin sääliä».

— Hyvä, hyvä, minä tulen, — hän virkkoi äkkiä, — mutta menkää nyt matkaanne, mars!

— Siis täsmälleen kello kuudelta huomenna minä tulen, — Erkel kumarsi kohteliaasti ja kiirehtimättä alkoi laskeutua portaita alas.

— Hölmö! — Šatov ei malttanut olla huudahtamatta portaiden yläpäästä näin hänen jälkeensä.

— Mitä niin? — kajahti alhaalta.

— Ei mitään, menkää vain.

— Luulin teidän sanoneen jotakin.

II.

Erkel oli senlaatuinen »hölmö», jonka päästä puuttui järjen tärkein osa ja jolla ei siis ollut »kuningasta päässään», mutta jolla oli kyllä pientä alistuvaa järkeä aivan riittävästi, aina oveluuteen saakka. Intomielisenä, lapsellisen uskollisena »yhteiselle

asialle», ja oikeastaan siis Pjotr Verhovenskielle, hän toimi saamiensa ohjeiden mukaisesti, ohjeiden, jotka hän oli saanut meikäläisien istunnossa silloin, kun oli kaikkesta sovittu ja osat jaettu huomista varten. Määrätessään hänelle lähetin osan Pjotr Stepanovitš oli ehtinyt puhella hänen kanssansa syrjässä ehkä kymmenisen minuuttia. Tälle vähäpätöiselle, heikkojärkiselle, joka alituisesti janosi alistua vieraaseen tahtoon, oli välttämätöntä toimia jonakuna toimeenpanijana — eikä tietenkään koskaan muutoin kuin »yhteisen» tai »ylevän» asian hyväksi. Mutta tämäkin vielä oli yhdentekevää, sillä vähäpätöiset intoilijat, kuten Erkel, eivät koskaan ymmärrä oikein palvella aatetta, elleivät he voi yhdistää sitä johonkuhun henkilöön, joka heidän käsityksensä mukaan juuri edustaa tätä aatetta. Tunteellinen, lempeä ja hyvä Erkel oli ehkä kaikkein tunteettomin niistä murhaajista, jotka olivat aikeissa tappa Šatovin, eikä hänellä ollut vähintäkään henkilökohtaista vihaa tätä vastaan. Erkel olisi voinut silmäänsä rävehdyttämättä olla läsnä tämän tapossa. Hänelle oli annettu määräys siitä, että hänen oli muun muassa tarkoin otettava selvälle, miten Šatov asui, ja kun Šatov ottikin hänet vastaan portailla sekä tuli maininneeksi kuumeessaan, ehkäpä huomaamattaan, että vaimo oli palannut hänen luoksensa, — Erkel oli heti osannut vaistomaisen oveluutensa ohjaamana olla osoittamatta vähintäkään uteliaisuutta, siitakin huolimatta, että hänen mieleensä oli välähtänyt arvelu siitä, että vaimon palaaminen saattoi ehkä mitä merkityksellisimmin ja tehoavimmin vaikuttaa heidän yrityksensä onnistumiseen...

Ja niinhän asia olikin: vain tämä tapaus pelasti »ilkiöt» Šatovin aikeilta, ja samalla se myös auttoi heitä »pääsemään hänestä irti»... Tämä tapaus sai ensinnäkin Šatovin levottomaksi, hän joutui pois raiteiltaan, se riisti häneltä hänen tavallisen tarkkanäköisyytensä ja varovaisuutensa. Kaikkein vähimmin saattoi pälkähtää hänen päähänsä nyt, kun hänen mieltänsä askarruttivat aivan toiset asiat, ajatus hänen omasta vaaranalaisuudestaan. Päinvastoin hän suorastaan hurmaantuneena heittäytyi uskomaan, että Pjotr Verhovenski huomenna karkaisi: se soveltui niin erinomaisen hyvin hänen aavisteluihinsa! Palattuaan huoneeseensa hän istuutui taas nurkkaan, nojasi kyynärpäitään polviinsa ja peitti kasvot käsiinsä. Katkerat ajatukset kiusasivat häntä...

Ja yhä uudelleen hän kohotti päätään, nousi varpailleen ja kävi tuostakin katsahdus Marie'hin: »Hyvä Jumala! Huomiseksi tuo kuume varmasti hänessä jo kypsyi, ehkäpä jo aamuun mennessä, ehkäpä se jo on alkanutkin! Hän on tietenkin vilustunut. Hän ei ole tottunut tähän kauheaan ilmanalaa, ja lisäksi vielä olo rautatievaunussa, kolmannessa luokassa, tuulessa, vihurissa ja sateessa, ja hänellä ei ole muuta kuin tuo ohut lyhyt takki yllään, eihän hänellä ole vaatteitakaan minkäänäköisiä... Ja nytkö voisin hänet jättää, heittää avutta! Ja matkalaukku,

matkalaukku, kuinka pikkuruikkuihin, kevyt, rypistynyt, painaa kymmenisen naulaa kaikkiaan! Raukka, miten hän on vaivaantunut, miten paljon kärsinyt! Hän on ylpeä ja siksi hän ei valita. Mutta ärtyisä hän on! Se on sairautta: Enkelikin muuttuu sairaana ärtyisäksi. Kuinka kuiva ja kuuma lieneekään hänen otsansa, kuinka tummat silmien alukset ja... kuinka ihana kuitenkin on tuo kasvojen soikeus ja nuo tuuheat hiukset, kuinka...»

Ja kiireesti hän vei pois silmänsä, kiireesti siirtyi pois, aivan kuin olisi säikähtänyt huomattessaan hänessä jotakin muuta kuin pelkästään onnettoman, kärsineen olennon, jota täytyi auttaa. »Voivatko tässä enää tulla kysymykseen mitkään toiveet! Voi, kuinka alhainen, kuinka paha on ihminen!» ja hän siirtyi taas nurkkaansa, istuutui, peitti taas kasvot käsiinsä ja haaveili taas, muisteli entisiä... ja taas alkoi mielessä kajastaa toivo.

»Oh, väsyttää, väsyttää!» hän muisteli näitä hänen huudahduksiansa, hänen heikkoa, särkynyttä ääntänsä. »Hyvä Jumala! Voisinko jättää hänet nyt, hänellä ei ole kuin kahdeksankymmentä kopeekkaa; ojensi kukkaronsa, risaisen, pikkuruikkuihin! On tullut hakemaan työpaikkaa, — mitä hän ymmärtää työpaikoista mitä he ymmärtävät ylipäänsä Venäjänmaasta He ovat vain oikullisia lapsia, jotka seuraavat omia haihattelujansa, jotka ovat heidän omia luomiansa Ja suututtelee sitten, raukka, että Venäjä ei muka olekaan heidän ulkomaisten harhakuvittelujensa mukainen! Voi teitä, te onnettomat, viattomat... täällä on todellakin sangen kylmä»...

Hän muisti vaimonsa valittaneen kylmyyttä ja että hän oli luvannut lämmittää uunin. »Puitakin täällä on, niitä voisi tuoda. Kunhan en vain herättäisi häntä. Luulen, että se käy päinsä. Mutta mitä tekisin tuolle vasikanlihalle? Kun nousee, niin ehkäpä tahtoo jotakin syödäkseen. Mutta senhän voi myöhemminkin. Kirillov ei nuku koko yönä. Millä peittäisin hänet, hän nukkuu niin sikeästi. Mutta varmaankin hänen on kylmä, voi, jos hänen lie kylmä!»

Ja vielä kerran hän tuli katsahtaakseen vaimonsa puoleen. Marien hame oli kietoutunut hänen kääntyessään niin, että toinen puoli oikeata oikeata jalkaa polveen saakka oli jäänyt peitotta. Šatov käännähti pois päin, melkein säikähtäneenä riisui yltään lämpimän päällystakkinsa, niin että hänen yllensä jäi vain vanhahko, pitkäliepeinen takki, ja peitti sillä paljaaksi valahtaneen kohdan koettaen olla katsomatta siihen.

Puiden sytyttelyminen, varpaillaan hiipiminen nukkuvan tarkasteleminen, nurkkahaaveet ja sitten taas uudelleen makaavan katseleminen olivat vieneet paljon aikaa. Oli kulunut pari kolme tuntia. Ja kas tänä aikana juuri olivat Kirillovin luona ehtineet käväistä Verhovenski ja Liputin. Lopulta hän oli itsekin torkahtanut

nurkkaansa, kajahti vaimon valitus. Tämä oli herännyt ja kutsui nyt häntä. Šatov hypähti aivan kuin rikoksentekijä.

— Marie! Olin vähällä nukahtaa... Voi, millainen roisto olen, Marie!

Marie kohottautui hieman, katseli ympärilleen ihmeissään, aivan kuin ei olisi käsittänyt, missä oli, ja samassa hän jo heräsikin täyteen tajuunsa suuttuneena ja kiukuissaan:

— Olen ottanut teidän vuoteenne, nukuin, koska olin aivan nääntynyt väsymyksestä. Kuinka te saatoitte olla minua herättämättä? Kuinka rohkenette luulla, että aion olla teille vastuksena?

— Kuinka olisin saattanut herättää sinut. Marie?

— Kyllä te sen olisitte voinut tehdä, velvollisuutenne olisi ollut tehdä se! Eihän teillä ole täällä toista huonetta, ja minä otin teidän vuoteenne. Teidän ei olisi pitänyt saattaa minua kieron asemaan. Vai luuletteko, että olen tullut tänne käyttääkseni armeliaisuuttanne hyväkseni? Suvaitkaa ottaa heti paikalla haltuunne tämä vuode, ja minä käyn tuonne nurkkaan tuoleille...

— Marie, täällä ei ole niin paljon tuoleja, eikä ole mitään niille levitettävääkään.

— Käynpähän sitten paljaalle lattialle. Täytyisihän teidän itsennekin nukkua lattialla. Tahdon lattialle, heti, heti!

Hän nousi, aikoi astua askelen, mutta samassa voimakas suonenedontapainen kipu vei häneltä yhdellä kertaa kaikki voimat sekä kaiken päättäväisyyden, ja hän kaatui ääneensä valittaen vuoteelle. Šatov juoksi luo, mutta Marja peitti kasvot pielukseen, sieppasi hänen kätensä ja alkoi kaikin voimin puristella ja väännellä sitä omassaan. Tämä kesti hetken.

— Marie, kyyhky kulta, jos vain tarvitaan, niin täällä on tohtori Frenzel, tunnen hänet, hyvin... Juoksisinkohan hakemaan häntä?

— Loruja!

— Kuinka niin, loruja, sano, sano, Marie?

Mihin sinuun koskee? Voisihan panna kääreitä... Vatsalle esimerkiksi... Voinhan sen minäkin, ilman lääkäriä... tai ehkä sinappikääreitä?

— Mitähän tämä on? — kysäisi Marja omituisesti kohottaen päätänsä ja säikähtyneenä katsoen Šatoviin.

— Mikä niin, Marie? — Šatov ei ymmärtänyt.

— Mitä sinä kysyt? Voi hyvä Jumala, enhän ollenkaan tiedä, mitä olisi tehtävä, Marie? Suo anteeksi, etten ymmärrä mitään.

— Oh, jättäkää tuo, ei ole teidän asianne ymmärtääkään sitä. Olisihan suorastaan naurettavaa... — hän hymähti katkerasti. — Puhukaa minulle jotakin. Kävelkää edestakaisin ja puhukaa. Älkää seisoko tuossa vierelläni, älkää katsoko minuun, olen pyytänyt sitä teiltä jo ainakin viisisataa kertaa.

Šatov alkoi kävellä edestakaisin huoneessa tuijottaen lattiaan ja koettaen kaikin voimin olla katsahtamatta häneen.

— Tässä, älä suutu, Marie, rukoilen sinua, — tässä olisi vasikanlihaa, teetäkin on tuossa lähellä... Sinä söit niin vähän äsken...

Vaimo alkoi inhon ilmein viittoa vihaisesti kädellään. Epätoivoissaan Šatov puraisi kieltänsä.

— Kuulkaahan, olen aikonut perustaa tänne kirjansitomoni, tietenkin järkevästi, osuuskuntana: koska asutte vakituisesti täällä, niin mitä te siitä arvelette? Onnistuisikohan se vai eikö?

— E-ei, Marie, eihän meillä vielä luetakaan kirjoja, eikä niitä oikeastaan olekaan. Ja rupeaisiko hän nyt sitten vielä sidottamaan kirjaa?

— Kuka hän?

— Täkäläinen lukija ja täkäläinen asujain yleensä, Marie.

— Sanokaakin sitten niin, selvästi. Te sanotte: hän, mutta kuka hän, — se ei käy selville. Olette unohtanut kieliopin.

— Se kuuluu tämän kielen henkeen, Marie, — murahti Šatov.

— Voi, lakatkaa jo tuosta hengestänne, se kyllästyttää minua. Minkä tähden täkäläinen asujain eli lukija ei sitten rupeaisi sidottamaan?

Sen vuoksi, että kirjan lukeminen ja sen sidottaminen kuuluvat kumpikin aivan eri kehitysasteille, joiden ero on hyvin suuri. Ensiksi hän vähitellen oppii lukemaan, siihen kuluu vuosisatoja, mutta hän pitelee kirjaa pahoin, antaa sen vetelehtiä nurkassa pitäen sitä kaikkena muuna, mutta ei vakavana asiana. Side merkitsee jo, että kirjaa kunnioitetaan, se merkitsee, että hän ei ole oppinut ainoastaan rakastamaan kirjaa, vaan pitääpä sitä suorastaan jo vakavana asiana. Mutta tälle kehitysasteelle Venäjä ei vielä ole ehtinyt. Eurooppa on jo kauan sidottanut kirjoja.

— Vaikka tuo onkin hyvin pedanttisesti sanottu, niin ei kuitenkaan niinkään typerästi, ja se muistuttaa minulle sitä, mitä oli kolme vuotta sitten. Te saatoitte joskus olla sangen terävä-älyinenkin, kolme vuotta sitten.

Tämän kaiken hän sanoi inhon ilmein, aivan samoin kuin kaikki äskeisetkin oikulliset lauseensa.

— Marie, Marie, — Šatov kääntyi hänen puoleensa aivan sulaneena. — Oh, Marie, jospa tietäisit, mitä kaikkea on ollut ja miten paljon tapahtunut näinä kolmena vuotena! Kuulin sitten, että olit halveksinut minua, kun olin muka muuttanut mielipiteitäni. Kenet minä hylkäsin? Elävän elämän viholliset, taantumukselliseksi muuttuneet vapaa-ajattelijapahaiset, jotka pelkäsivät menettävänsä oman riippumattomuutensa; ajatuksen lakeijat, yksilöllisyyden ja vapauden viholliset, kuolleen ja löyhkäävän lihan raihnaiset profeetat! Mitä he edustivat? Vain vanhuutta kultaista keskitietä, kaikkein poroporvarillisinta, alhaisinta lahjattomuutta, kademieliltä tasa-arvoa vailla itsetuntoa olevaa tasa-arvoa sellaisena kuin lakeija sen ymmärtää tai sellaisena kuin sen käsitti vuoden 93:n ranskalainen... Mutta pääasia on, että kaikki he ovat lurjuksia, lurjuksia!

— No, lurjuksia on paljon. — Näin Marja virkkoi katkonaisesti ja kipein tuntein. Hän loikoi hilaa ojentautuneena, aivan kuin olisi pelännyt liikahtaakin, pää ojennettuna pielukselle hieman syrjittäin, mutta kuumeinen ja väsynyt katse suunnattuna kattoon. Hänen kasvona olivat kalpeat, huulet kuivat ja tulehtuneet.

— Sinä myönnät sen, Marie, myönnät! — Šatov huudahti.

Vaimo oli tekemäisillään kieltävän liikkeen päällään, mutta samassa äskeinen suonenvetokohtaus uudistui. Hän piilotti taas kasvot pielukseen ja puristeli, niin että teki kipeätä, kokonaisen minuutin ajan kaikin voimin hänen luoksensa kiiruhtaneen ja kauhusta aivan kuin järkensä menettäneen Šatovin kättä.

— Marie, Marie! Mutta ehkä tämä on hyvinkin vaarallista, Marie?

— Olkaa vaiti... Minä en tahdo, en tahdo, — hän huudahti raivoissaan ja kääntyi taas niin, että kasvot tulivat näkyviin; — ette saa katsella minua noin myötätuntoisesti! Kävelkää huoneessa, puhukaa jotakin, puhukaa...

Hätäntyneenä Šatov alkoi taas jupista jotakin.

— Mitä te täällä oikeastaan toimittelette? — hän kysäisi inhonsekaisen kärsimättömästi keskeyttäen Šatovin puheen.

— Konttorissa olen, erään kauppiaan luona. Minä, Marie, jos vaan oikein tahtoisin, voisin saada täällä kokoon hyvät rahat.

— Sitä parempi teille...

— Voi, älä ajattele mitään sellaista, Marie, sanoin sen vain...

— Mutta mitä muuta te teette? Mitä te saarnaillette nykyään? Ettehän te voi olla jotakin julistelematta, sellainen on luonteenne!

— Saarnailen Jumalasta, Marie.

— Johon ette itsekään usko. Tästä aatteesta en koskaan ole päässyt selville.

— Jättäkäämme tuo, Marie, sitten myöhemmin.

— Mikä oli olevinaan tuo Marja Timofejevna?

— Siitä me myös ehdimme myöhemmin.

— Kuinka te uskallatte tehdä minulle tuollaisia huomautuksia! Onko totta, että tämän kuolemakin voi olla... noiden ihmisten konnantöitä...?

— Ehdottomasti se on niin, — sähähti Šatov hampaidensa välistä.

Marja kohotti samassa päätänsä ja kipeän tuntu äänessään huudahti:

— Ette saa koskaan puhua minulle tästä, ette saa koskaan, ette koskaan!

Ja taas hän vaipui vuoteeseen äskeiseen suonenedontapaiseen kohtaukseen, mutta tällä kertaa hänen valittelunsa kävi äänekkäämmäksi, kajahti jo suorastaan valitushuutoja.

— Voi, kuinka sietämätön ihminen! Voi, kuinka suututtava ihminen! — hän heittelehti sinne tänne jo suorastaan varomattomasti, tuupaten syrjään hänen puoleensa kumartuneen Šatovin.

— Marie, teen kuten tahdot... Minä kävelen, puhun...

— Ettekö te sitten näe, että se on alkanut?

— Mikä on alkanut, Marie?

— No, mistäs minä sen tiedän? Tiedätkö minä sitten tästä yhtään mitään? Voi, kirottu! Olkoon kirottu kaikki jo alusta alkaen!

— Marie, jospa sanoisit, mikä on alkanut... Sillä enhän minä... enhän minä ymmärrä mitään, jos sinä tuolla tavalla.

— Te olette abstraktinen, hyödytön lörpöttelijä... Voi, olkoon kirottua kaikki tässä maailmassa.

— Marie! Marie! — Šatov ajatteli jo aivan vakavasti, että hänen vaimonsa oli tullut hulluksi.

— Mutta ettekö te sitten todellakaan näe, että synnytyspoltot ovat alkaneet. — Hän kohottautui hieman katsoen Šatoviin kauhein, vihasta ja kivusta vääristynein kasvoin.
— Olkoon jo ennakolta kirottu tämä lapsi!

— Marie, — huudahti Šatov lopultakin ymmärtäen, mistä oli kysymys. — Marie... miksi et sanonut sitä aikaisemmin? — hän tajusi samassa kaiken ja toimeliaan päättäväisenä sieppasi lippalakkinsa.

— Tiesinkö minä itsekään sitä tänne tullessani? — Olisinko minä siinä tapauksessa tullut teidän luoksenne? Minulle sanottiin, että siihen kuluisi vielä kymmenen päivää! Minne te nyt, minne te nyt, ette saa mennä!

— Kätilöä hakemaan! Myyn revolverin; ennen kaikkea tarvitaan nyt rahaa!

— Ette saa tehdä mitään, ette saa tuoda kätilöä, tuokaa vain joku apuvaimo, eukko, kukkarossani on kahdeksankymmentä kopeekkaa... Synnyttäväthän maalaisvaimotkin ilman kätilöä... Ja jos kuolen, niin se on sitäkin parempi...

— Tuon sekä apuvaimon että eukon. Mutta miten, miten saatan jättää sinut yksin, Marie?

Mutta käsitettyään, että oli parempi jättää hänet yksin nyt, hänen raivoisasta vastustamisestaan huolimatta, kuin jättää hänet avutta myöhemmin, hän yrittäen olla kuulematta hänen valituksiansa ja vihanpurkauksiansa sekä luottaen jalkoihinsa lähti suin päin portaita alas.

III.

Ensimmäiseksi hän meni Kirillovin luokse. Oli jo melkein puoliyö.
Kirillov seisoj keskellä huonetta.

— Kirillov, vaimo synnyttää!

— Se on, kuinka?

— Synnyttää, synnyttää lapsen!

— Te... Ettekö erehdy?

— Voi, en, en, — hänellä on polttoja!... Täytyy saada apuvaimo, joku eukko.
Välttämättä, aivan heti... Voisiko nyt saada? Teillä oli täällä paljon eukkoja...

— Hyvin ikävää, etten osaa synnyttää, — Kirillov vastasi mietteissään, — en tahtonut sanoa, etten osaa itse synnyttää, vaan etten voi tehdä niin, että osaisin synnyttää... tai... en osaa sitä sanoa.

— Te tahdoitte kai sanoa, että te ette osaa itse auttaa synnytyksessä; mutta en tarkoittanut sitä; eukkoa, eukkoa, apuvaimoa, hoitajaa, palvelustyttöä pyydän!

— Eukko saadaan, mutta ehkä ei aivan heti. Jos tahdotte, niin tulen asemesta.

— Voi, sehän on mahdotonta; lähden Virginskille, kätilön luo.

— Ilkimys!

— Voi, niinhän hän on, Kirillov, niin on, mutta hän on sittenkin paras kaikista! Voi, niin, kaikki tulee tapahtumaan ilman hartautta, ilman iloa, inhoten, sättien, Jumalaa pilkaten — näin suuren ihmeen tapahtuessa, uuden olennon ilmestyessä... Voi, hän kiroaa sen jo nyt!

— Jos tahdotte, niin minä...

— Ei, ei, mutta sillä aikaa, kuin minä lähden hakemaan (voi, minä tuon vaikka väkisin tuon Virginskajan), te voitte joskus käydä portaillani hiljaa kuuntelemassa. Mutta ette saa mennä sisään, te säikytätte hänet, ette missään tapauksessa saa mennä sisään. Kuunnelkaa vain... kaiken kauhean varalta. Vasta kaikkein äärimmäisessä tapauksessa saatte mennä sisälle.

— Ymmärrän, rahaa vielä rupla. Tässä. Tahdoin huomenna kanan, nyt en tahdo. Juoskaa kiireesti, juoskaa kaikin voimin. Teekeitin kaiken yötä.

Kirillov ei tietänyt mitään Šatoviin kohdistuvista aikeista, eikä hän koskaan aikaisemminkaan ollut täysin ollut selvillä tätä uhkaavasta vaarasta. Hän tiesi vain, että tällä oli joitakin selvittämättömiä tilejä »noiden ihmisten» kanssa, ja vaikka hän omalta kohdaltansakin oli tähän asiaan sotkeutunut saatuaan ulkomailta joitakin toimintaohjeita (muuten sangen ylimalkaisia, sillä koskaan hän ei ollut mihinkään kuulunut läheisesti), niin viime aikoina hän oli luopunut kaikesta, ei ottanut enää suorittaakseen tehtäviä, oli kokonaan irtaantunut kaikista asioista ja ennen kaikkea »yhteisestä asiasta» sekä oli heittänyt pelkästään mietiskelevään elämäänsä. Vaikka Pjotr Verhovenski olikin pyytänyt Liputinin mukaansa Kirillovin luo, että tämä olisi saanut varmuuden Kirillovista ja siitä, että tämä sovittuna hetkenä todella ottaa »Šatovin asian» syykseen, hän ei Kirillovin kanssa keskustellessaan ollut maininnut

sanaakaan Šatovista, ei edes viitannut häneen, varmaankin pitäen sellaista epäpoliittisena tekona. Kirilloviinkaan hän ei ehkä täysin luottanut ja jätti siis kaiken huomiseen, sitten kun teko olisi jo tehty ja kun Kirilloville sitten jo kaikki olisi »yhden tekevää»; näin ainakin Pjotr Stepanovič ajatteli Kirillovistä. Liputin oli myös huomannut selvästi, että lupauksesta huolimatta Šatovista ei oltu mainittu sanaakaan, mutta Liputin oli ollut liian hermostunut voidakseen ilmaista tyytymättömyytensä.

Kuin vihuri Šatov lennähti Muurahaiskadulle kiroten pitkää matkaa, joka ei koskaan näyttänyt loppuvan.

Oli tömistettävä Virginskit hereille: heillä oli jo kauan nukuttu. Mutta Šatov kolisteli kaikin voimin ja vähääkään siekailematta ikkunaluukkua. Pihalla kahlekoira yritti käydä häneen kiinni ja ensin ulvahtaen rupesi haukkumaan vihaisesti. Kadun muut koirat yhtyivät siihen; alkoi yhteinen haukunta.

— Mitä te kolistelette ja mitä te tahdotte? — kajahti lopulta ikkunan ääreltä itse Virginskin pehmeä ääni, joka ei ollenkaan kuulostanut »loukkaantuneelta». Luukku avautui, avautuipa tuuletusruutukin.

— Kuka siellä, joku roistoko? — vihaisena vingahteli vanhanpiian, Virginskin sukulaisen, ääni, joka todella tuntui loukkaantuneelta.

— Olen Šatov, vaimo on palannut luokseni ja synnyttää parhaillaan.

— No synnyttäköön meidän puolestamme, menkää matkaanne!

— Tulin hakemaan Arina Prohorovnaa, ilman Arina Prohorovnaa en lähde täältä!

— Ei hän voi juosta jokaisen luona, öisin hoitavat praktiikkaa toiset... Menkää Makšejevan luo ettekä saa hälistä enää! — sapekas naisääni rätisi yhä näin. Saattoi kuulla Virginskin koettavan häntä tynnyttellä, mutta vanhapiika koetti inttää vastaan eikä antanut perään.

— Minä en lähde! — huudahti Šatov taas.

— Odottakaa! Odottakaahan! — Virginski sai viimein huutaneeksi torjuen luotaan vanhanpiian. — Pyydän, Šatov, odottakaa viisi minuuttia, herätän Arina Prohorovnan, mutta älkää jyrisyttäkö noin älkääkä huutako noin... Voi, kuinka kauheata tämä kaikki on!

lankaikkisuudelta tuntuneiden viiden minuutin kuluttua ilmestyi Arina Prohorovna.

— Onko vaimonne tullut luoksenne? — Hänen äänensä kajahti tuuletusruudusta, ja hämmästyksensä Šatov huomasi, että ääni ei ollut vihainen, vaan ainoastaan tavalliseen tapansa tiukka. Mutta Arina Prohorovnahän ei koskaan voinut muuten puhuakaan.

— Niin, vaimo, ja synnyttää.

— Marja Ignatjevna? Niinkö?

— Niin, Marja Ignatjevna. Tietenkin Marja Ignatjevna!

Syntyi hiljaisuus. Šatov odotti. Talosta kuului kuiskailua.

— Onko hän tullut jo kauan sitten? — kysäisi mme Virginskaja taas.

— Tänä iltana, kello kahdeksalta. Olkaa hyvä, kiiruhtakaa.

Taas kuului kuiskailua, neuvoteltiin nähtävästi jostakin.

— Kuulkaahan, ettehän te vain erehdy? Käskikö hän itse minua hakemaan?

— Ei, ei hän käskenyt hakemaan teitä, hän tahtoo eukkoa, tavallista apuvaimoa, että minulle ei tulisi liikoja kuluja, mutta olkaa rauhassa, minä maksan.

— Hyvä, tulen, maksakaa sitten tai ei. Olen aina pitänyt arvossa riippumattomia tunteitani Marja Ignatjevnaa kohtaan, vaikka hän ei ehkä muistakaan minua. Onko teillä itsellänne kaikki välttämättömät tarpeet?

— Ei ole mitään, mutta saadaan, saadaan, saadaan kaikkea.

»Onpa noissakin ihmisissä sentään jalomielisyyttä!» — Šatov ajatteli näin suunnaten askelensa Ljamšin luokse. — »Vakaumukset ja ihminen — ne lienevätkin monessa suhteessa kaksi aivan eri asiaa. Olen luultavasti monella tapaa tehnyt itseni syylliseksi heitä kohtaan!... Kaikki ovat syyllisiä, kaikki ovat syyllisiä ja... Jospa vain kaikki tietäisivät sen!...»

Hänen ei tarvinnut kovinkaan kauan kolistella Ljamšin luona. Hän aivan hämmästytti, kun tämä tuskin silmänräpäyksen kuluttua avasi tuuletusruudun hypähtäen vuoteeltaan paljain jaloin ja alusvaatteissaan pelkäämättä edes nuhaa, vaikka olikin sangen varovainen ja alinomaan huolehti terveydestänsä. Mutta tähän herkkyyteen ja kiireellisyyteen oli oma erikoinen syynsä: Ljamšin oli vapissut kaiken iltaa eikä ollut näihin asti voinut nukkua levottomuudeltaan, joka oli tarttunut häneen meikäläisten kokouksessa; hänelle kummittelivat yhä erinäiset kutsumattomat vieraat, joita ei varsin mielellään odotettu. Eniten häntä vaivasi Šatovin ilmianto... Ja kas, silloin juuri aivan kuin tahallisesti alettiin niin hirveästi kolistella hänen ikkunaansa...

Hän pelästyi niin, nähdessään Šatovin, että paiskasi tuuletusruudun kiinni ja pakeni takaisin vuoteeseen. Šatov alkoi uudelleen huutaa ja jyskyttää, minkä jaksoi.

— Kuinka te uskallatte kolistella noin keskellä yötä? — huudahti Ljamšin ankarasti kauhusta jäykistyen, mutta vasta noin kahden minuutin kuluttua, päätettyään lopultakin avata tuuletusruudun ja päästyään varmuuteen siitä, että Šatov oli tullut yksin.

— Kas, tässä on teille revolveri; ottakaa se takaisin ja antakaa viisitoista ruplaa.

— Mitä tämä on, oletteko juovuksissa? Tämä on ryöstöä; vilustun suotta. Odottakaahan, otan peitteen hartioilleni.

— Antakaa heti viisitoista ruplaa. Jollette anna, niin jyristelen ja huudan aamunkoittoon asti; lyön ikkunan rikki.

— Mutta minäpä huudan apua, ja teidät pistetään putkaan.

— Olenko minä sitten mykkä, vai mitä luulette? Enkö minä osaa huutaa apua? Kenen on enemmän syytä pelätä sitä, teidänkö vaiko minun?

— Ja te saatatte hautoa tuollaisia ilkeitä ajatuksia... Minä tiedän, mihin te viittaillette... Seis, seis, älkää Jumalan tähden jyriskö! Hyväinen aika, kenellä nyt on rahaa yöllä? Mutta miksi tarvitsette rahaa, kun ette kerran ole juovuksissa?

— Vaimo on palannut luokseni. Annan teille kymmentä ruplaa halvemmalla, en ole kertaakaan ampunut. Ottakaa revolveri, ottakaa heti paikalla.

Ljamšin pisti koneentapaisesti kätensä ulos tuuletusruudusta vastaanottaakseen revolverin, odotteli hieman ja samassa jo veti päänsä pois jupisten aivan kuin puoleksi tiedottomana kylmien väreiden karmiessa hänen selkäpiitensä.

— Te valehtelette, ei teidän luoksenne ole tullut vaimoa... Te, te vain yksinkertaisesti tahdotte livistää pakoon.

— Hölmö olette, minne minä pakenisin? Teidän Pjotr Verhovenskinne, hän paetkoon, mutta en minä. Olin äsken kätilö Virginskajalla, ja hänkin suostui tulemaan luokseni. Kysykää häneltä. Vaimo on tuskissaan. Tarvitaan rahaa; antakaa rahaa!

Kokonainen ajatusten ilotulitus välähti Ljamšinin monilokeroisessa mielessä. Kaikki sai yhtäkkiä aivan toisen käänteen. Mutta pelko ei sittenkään antanut vielä hänen selvästi ajatella.

— Miten se on mahdollista?... Ettehän te asu yhdessä vaimonne kanssa?

— Mutta minä murskaan päänne tuollaisten kysymystenne vuoksi.

— Ah, ah, ah Jumalani, ymmärrän, minä vain jouduin ymmälle... Mutta minä ymmärrän, ymmärrän... mutta ´... mutta — tuleeko Arina Prohorovna todellakin? Te sanoitte äsken, että hän on jo mennyt? Mutta tiedättehän hyvin, että se ei ole totta, nähkääs, nähkääs, nähkääs, miten te joka askelella valehtelette.

— Hän varmaankin istuu jo vaimoni luona, älkää viivästyttäkö minua, enhän minä ole syypää siihen, että te olette typerä.

— Se ei ole totta, minä en ole typerä. Suokaa anteeksi, minä en mitenkään voi...

Ja aivan lopullisesti hämmentyneenä hän kolmannen kerran yritti sulkea ikkunan, mutta Šatov kiljahti niin, että hänen oli pakko samassa silmänräpäyksessä taas pistää päänsä esille.

— Mutta tämähän on jo suoranaista väkivaltaa? Mitä te minulta oikeastaan vaaditte, mitä, mitä, sanokaa se selvästi? Huomatkaa, nyt on yö!

— Vaadin viittätoista ruplaa, pässinpää!

— Mutta ehkä minä en halua ollenkaan ottaa takaisin revolveria. Ei teillä ole oikeutta. Te olette ostanut esineen, ja sillä hyvä, eikä teillä ole oikeutta. Sellaista summaa minä en mitenkään voi näin yöllä. Mistä minä sieppaan sellaisen summan näin yöllä?

— Sinulla on aina rahaa; annan sinulle kymmentä ruplaa halvemmalla, mutta sinä olet tunnettu jutikka-paha.

— Tulkaa ylihuomenna, — kuuletteko, ylihuomenaamuna täsmälleen kello kahdeltatoista, ja minä annan kaiken, eikö tehdä niin?

Šatov alkoi raivoissaan lyödä uudelleen ikkunankehyykseen:

— Anna heti kymmenen ruplaa ja huomenna aamun sarastaessa viisi.

— Ei, ylihuomenna aamulla viisi, mutta huomenna ei Jumalan nimessä tule mitään. Parempi on, että ette tulekaan, parempi on, että ette tulekaan.

— Antakaa kymmenen; voi, sinä roisto!

— Miksikä te noin sätitte, odottakaahan, täytyy ottaa tulta; kas, lienette särkenyt lasin... Kuka nyt öisin tuolla tavoin sättii. Kas näin! — hän ojensi ikkunasta setelin.

Šatov tarttui siihen, — se oli viiden ruplan seteli.

— Jumalan nimessä, minä en voi, tappakaa minut, mutta en voi, ylihuomenna voin antaa kaiken, mutta nyt en voi.

— En poistu! — kiljui Šatov.

— Ottakaa sitten tämä, tässä on vielä, näettehän tässä, mutta enempiä en anna. Huutakaa niin paljon kuin kurkustanne lähtee, en anna, olipa miten tahansa, en anna enkä anna!

Hän oli aivan suunniltaan, epätoivoissaan, aivan hiessä. Kaksi seteliä, jotka hän oli ojentanut lisää olivat kumpikin ruplan rahoja. Kaiken kaikkiaan Šatoville oli kertynyt siis seitsemän ruplaa.

— No, mene sitten hiiteen, tulen huomenna. Pieksän sinut, Ljamšin, ellet siihen mennessä varaa kahdeksaa ruplaa.

»Mutta minäpä en ole silloin enää kotona, hölmö!» ajatteli Ljamšin itsekseen.

— Seis, seis! — hän huudahti raivokkaasti Šatovin jälkeen, joka jo oli lähtenyt juoksemaan. — Seis, palatkaa. Sanokaa, olkaa hyvä, onko tosiaankin totta, että vaimo on palannut luoksenne?

— Pölkkypä! — Šatov sylkäisi ja läksi juoksemaan minkä jaksoi kotiansa kohti.

IV.

Huomautan, että Arina Prohorovna ei tietänyt yhtään mitään eilisessä kokouksessa tehdystä — päätöksestä. Virginski ei ollut uskaltanut kotiin palattuaan, hämmästyneenä ja heikentyneenä, ilmoittaa hänelle päätöstä, mutta hän ei kuitenkaan ollut malttanut olla ilmaisematta toista puolta, — s.o. Verhovenskin tekemää ilmoitusta siitä, että Šatovilla oli vakava aikomus ilmiantaa heidät; mutta tällöin hän oli samalla huomauttanut, että hän ei uskonut tähän täydellisesti. Arina Prohorovna säikähti kauheasti. Kas tämän vuoksihan hän olikin Šatovin tullessa häntä hakemaan viipymättä suostunut lähtemään, vaikka olikin sangen väsyksissä puuhailtuaan kaiken viime yötä erästä synnyttäjää auttaessaan. Hän oli aina ollut varma siitä, että »sellainen joutavanpäiväinen kansalainen kuin Šatov saattoi tehdä itsensä syypääksi kuinka alhaiseen tekoon tahansa»; mutta Marja Ignatjevnan tulo oli saattanut hänet katselemaan asiata hieman toiselta näkökannalta. Šatovin säikähdys, hänen pyyntöjensä epätoivoinen sävy, hänen apua rukoileva katseensa osoittivat että kavaltajan tunteissa oli tapahtunut muutos — olisi luullut, että mies, joka oli päättänyt ilmiantaa itsensä saadakseen vain toiset turmioon, näytti aivan toisenlaiselta ja että hänen puheellaan oli aivan varmasti toisenlainen sävy. Sanalla sanoen, Arina Prohorovna päätti tarkastaa kaikkea tätä omin silmin. Virginski oli hyvin tyytyväinen

tästä hänen päättäväisyydestään, — tuntui kuin olisi viiden puudan paino vierähtänyt pois hänen hartioiltansa! Hänessä heräsi jo uusi toivo: Šatovin käyttäytyminen ei vähääkään vastannut Verhovenskin olettamusta.

Šatov ei ollut erehtynyt. Palattuansa hän jo tapasi Arina Prohorovnan Marjan luona. Tämä oli saapunut aivan äsken, oli halveksivin ilmein ajanut pois Kirillovin, joka oli seisokellut portaiden alapäässä, hetimiten tutustunut Marjaan, joka ei ollut tunnustanut häntä aikaisemmin tunteneensa; hän näki, että tämä oli »mitä parhaimmassa tilassa», toisin sanoen vihaapuhkuva, järkyttynyt ja »mitä raukkamaisimmin epätoivoissaan», ja tuskin oli kulunut viittä minuuttia, kun hän oli jo anastanut täyden ylivallan tämän vastusteluista huolimatta.

— Mitä te oikein taas olette lörpötellyt, ette muka tahdo kallista kättilöä? — hän puhui juuri sinä hetkenä, kun Šatov tuli huoneeseen. — Turhaa lörpötystä, vääriä käsityksiä, jotka johtuvat vain epänormaalista tilastanne. Jonkun tavallisen eukon, kansannaisen keralla teillä olisi viisikymmentä eri mahdollisuutta siihen, että kaikki kävisi huonosti; ja silloinhan olisi sekä puuhaa että menoja enemmän kuin kalliin kättilön kanssa. Mistä te tiedätte, että olen kallis kättilö? Maksatte sitten myöhemmin, enkä minä ota teiltä liikoja, mutta takaan, että kaikki käy hyvin. Minun käsissäni te ette kuole, on niitä nähty ihmeempiäkin. Ja lapsenkin minä voin vaikkapa jo huomenna lähettää orpokotiin ja sitten maalle kasvatettavaksi, ja siinä koko juttu. Ja sitten te paranette, ryhdytte järkevästi työhön, ja pienessä ajassa saatte korvatuksi Šatoville menot asunnosta sekä muusta, eikä niitä tulekaan kovin paljoa...

— Enhän minä sitä... minulla ei ole oikeutta olla taakaksi...

— Järkeviä kansalaisen tunteita, mutta uskokaa, Šatov ei kärsi tästä juuri mitään, jos häntä vain pisarankin verran haluttaa kerrankin muuttua haihattelevasta herrasta todelliseksi aatteen ihmiseksi. Ei tarvita muuta kuin olla vain tekemättä tyhmyyksiä, ei kannata lyödä hätärumpua ja juosta pitkin kaupunkia kieli pitkällä. Jos häntä ei pitele kiinni, niin hän varmasti aamuun mennessä saa liikkeelle kaikki tšekäläiset lääkärit; johan hän meidän kadullammekin sai liikkeelle kaikki koirat. Lääkäreitä ei tarvita, sanoinhan, että vastaan kaikesta, Eukon ehkä voi ottaa palvelustöitä suorittamaan, se ei maksa mitään. Muuten, ehkä häntä itseänsäkin voi ainakin johonkin käyttää, ehkä hän sentään osanee tehdä muutakin kuin tyhmyyksiä. Kädet hänellä on, jalat myös, juoskoonpa vaikka apteekkiin. Eikä luulisi hänen tämmöisellä armeliaisuudella ainakaan loukkaavan teidän tunteitanne. Mitä pirun armeliaisuutta! Eikö hän itse juuri ole saattanut teidät tuohon tilaan? Eikö hän juuri ollut aiheena siihen riitaan, joka syntyi teidän ja sen perheen välillä, jossa te olitte kotiopettajattarena, ja eikö kaiken sen tarkoituksena ollut vain itsekäs päämäärä mennä teidän kanssanne naimisiin?

Kyllä siitä on kuultu... Muuten, hänpä tuo näkyy itse juosseenkin meille aivan mielipuolena ja huusi niin, että katu raikui. Minä en tuppaudu kenenkään seuraan ja tulin tänne ainoastaan teidän vuoksenne, periaatteesta, sillä meidän velvollisuutemme on olla solidaarisia keskenämme; heitin sen hänelle vasten kasvoja, ennenkuin oli lähtenyt kotoani. Jos olen mielestänne täällä liikaa, niin hyvästi; kunhan vain ei tapahtuisi onnettomuutta, jonka niin helposti voisi välttää.

Ja hän kohottautui todellakin tuoiltaan.

Marie oli niin avuton, kärsi niin kovasti, ja totta puhuen hän oli siinä määrin säikähtänyt sitä, mitä piti tapahtuman, ettei rohjennut päästää häntä luotansa. Mutta samassa hän alkoi myös vihata tätä naista; hän ei puhunut sitä, mitä olisi pitänyt puhua, ei mitään tuontapaista liikkunut Marien sielussa! Mutta mahdollisen kuoleman ennustus, siinä tapauksessa, että hän joutuisi kokemattoman puoskarieukon käsiin, voitti vastenmielisyyden. Mutta Šatovia kohtaan hän tästä hetkestä alkaen tuli yhä vaativammaksi, yhä armottomammaksi. Hän meni lopulta niin pitkälle, että kielsi tätä ei ainoastaan katsomasta häneen, vaan kokonaan seisomastakin kasvot häneen päin käännettyinä. Kärsimykset kävivät yhä ankarammiksi, kiroukset, vieläpä solvauksetkin kävivät yhä raivokkaammiksi.

— Oh, voimmehan me lähettää hänet ulos,

— Arina Prohorovna sanoi näin ratkaisevasti. — Hänhän on aivan muuttunut kasvoiltaan, peloittelee vain suotta teitä; aivan kalpea on kuin kuollut! Mikäs teidän on ollessanne, sanokaahan, naurettava hölmö? Voi tätä komediaa!

Šatov ei vastannut; hän oli päättänyt olla mitään vastaamatta.

— Olenhan tosin nähnyt typeriä isiä, jotka tällaisissa tapauksissa menettävät järkensä kokonaan. Mutta ovathan he sitten ainakin...

— Lakatkaa tai jättäkää minut rauhaan... kuolemaan! Ette saa puhua sanaakaan, en tahdo, en tahdo! — Marie ratkesi huutamaan.

— Ei saa muka puhua enää sanaakaan, ettehän te itsekään ole tajussanne; sellaisena minä käsitän teidät tuossa tilassa. Mutta tässä täytyy ryhtyä toimeen: sanokaa, onko teillä jo kaikki valmiina? Vastatkaa te, Šatov, vaimollanne on nyt muutakin ajattelemista.

— Sanokaa, mitä pitäisi sitten olla?

— Ei siis ole mitään valmiina.

Hän luetteli kaiken, mikä oli aivan välttämätöntä, ja täytyi myöntää, että hän todella osasi rajoittua kaikkein välttämättömimpään. Kerjäläisilläkin olisi luullut olevan kaikkea tätä. Jotakin löytyi Šatoviltakin. Marie otti esille avaimen, ojensi sen Šatoville, niin että tämä saattoi ruveta hakemaan jotakin hänen matkalaukustaan. Koska hänen kätensä vapisivat, hän kopeloi sitä hieman kauemmin, kuin olisi ollut tarpeellista tuntematonta lukkoa availlessaan. Marie kiivastui, mutta kun Arina Prohorovna hypähti Šatovin luo ottaakseen tältä avaimen, niin Marie ei missään nimessä antanut lupaa tämän katsahtaa laukkuunsa, vaan oikullisesti huutaen ja itkien vaati, että Šatov yksin aukaisisi sen.

Eräitä esineitä täytyi sentään lähteä hakemaan Kirillovilta. Mutta tuskin Šatov oli käännähtänyt lähteäksensä, kun Marie taas raivoisasti kutsui häntä takaisin ja rauhoittui vasta sitten, kun suin päin hänen luoksensa portailta palannut Šatov yritti lohduttaa häntä sillä, että hän poistui vain hetkeksi, että se oli aivan välttämätöntä ja että hän aivan heti palaisi takaisin.

— No, hyvä rouva, teille on varsin vaikeata olla mieliksi, — Arina Prohorovna naurahti; — milloin on seisottava kasvot käännettyinä seinään päin, niin ettei toinen uskalla katsahtaakaan teihin, milloin taas ei saa hetkeksikään poistua, rupeatte heti itkemään. Tuolla tavallahan hän voi ruveta luulemaan teistä mitä tahansa. No, no, älkää oikutelko, älkää kiihoittako itseänne, minähän vain nauran.

— Hän ei rohkene luulla mitään.

— Ta-ta-ta-, jos hän ei olisi teihin rakastunut kuin pässi, niin hän ei juoksentelisi pitkin katuja kieli pitkällä eikä hälyttelisi kaiken maailman koiria. Hän löi rikki ikkunankehyseni.

V.

Šatov tapasi Kirillovin yhä kävelemässä nurkasta nurkkaan huoneessaan. Hän oli niin hajamielinen, että oli jo taas aivan unohtanut kuulleensa äsken vaimon tulosta, kuunteli eikä ymmärtänyt yhtään mitään.

— Ah, niin, — hän muisti äkkiä aivan kuin erikoisesti ponnistellen päästäkseen hetkeksi irti jostakin ajatuksesta, joka oli saanut hänet valtaansa, — niin, eukko... vaimoko vai eukko? — Odottakaahan: sekä vaimo että eukko, eikö niin?

Muistan; olen käynyt... Eukko tulee, mutta ei heti. Ottakaa pielus. Mitä vielä? Aivan niin. Odottakaahan, sattuu teille, Šatov, ikuisen harmonian hetkiä?

— Tiedättekö, Kirillov, te ette saa enää olla nukkumatta öisin.

Kirillov havahtui ja — mikä omituisinta — alkoi äkkiä puhua aivan ymmärrettävästi, paremmin kuin koskaan ennen; selvästi saattoi huomata, että hän oli kaiken tuon jo ennakolta valmistanut, ehkäpä oikein kirjoittanutkin:

— On sekunteja, niitä saattaa olla kerrallaan vain viisi tai kuusi, jolloin te tunnette ikuisen jo aivan täydellisesti saavutetun harmonian läsnäolon. Se ei ole maallista; en minä sitäkään, että se olisi taivaallista, vaan sitä, että maallisessa muodossa oleva ihminen ei voi sitä kestää. Täytyy muuttua fyysisesti tai kuolla. Tämä tunne on selvä ja kiistämätön. Aivan kuin te äkkiä aavistaisitte, millainen on koko luonto, ja äkkiä sanoisitte: niin, tämä on totta. Luodessaan maailman Jumala aina kunkin päivän lopussa sanoi: »niin, se on totta, tämä on hyvä». Tämä... tämä ei ole ihastumista, vaan se on vain muuten iloa. Te ette anna enää mitään anteeksi, koska ei ole enää mitään anteeksi annettavaa. Te ette enää vain rakasta, oi, tämä on korkeampaa kuin rakkaus! Pelottavinta on, että tämä kaikki on niin kauhean selvää, että syntyy niin suuri ilo, että jos se kestäisi viittä sekuntia kauemmin, niin sielu ei sitä kestäisi, vaan katoaisi olemattomiin. Näissä viidessä sekunnissa minä elän koko elämäni ja annan niistä vaikka koko elämäni, sillä se kannattaa sen. Voidakseen kestää kymmenen sekuntia täytyy muuttua fyysisesti. Luulen, että ihmisen täytyy lakata synnyttämästä. Minkä vuoksi tarvittaisiin lapsia, minkä vuoksi kehitystä, jos kerran päämäärä on jo saavutettu? Raamatussa sanotaan, että uudestisyntyneenä ei enää synnytetä, vaan kaikki ovat kuin Herran enkelit. Se on viittaus. Teidän vaimonne synnyttää?

— Kirillov, tuleeeko se teille usein?

— Kolmessa päivässä kerran, kerran viikossa. — Eihän teillä vain ole kaatumatautia?

— Ei ole.

— Siis te saatte sen. Olkaa varuillanne, Kirillov, olen kuullut, että juuri noin kaatumatauti alkaa. Muudan epileptikko kuvasi minulle tarkasti tämän kohtauksen edellä käyvän tuntemuksen, se oli aivan täsmälleen samanlainen kuin teidänkin; viisi sekuntia, niin arveli hänkin ja sanoi, että kauemmin ei olisi ollut mahdollista, — kestää. Muistakaa Muhammedin vesikannua, josta ei ehtinyt edes läikähtää yli, kun hän jo oli ehtinyt kiittää ratsullaan paratiisin halki. Vesikannu — se on nuo viisi sekuntia; aivan liiankin hyvin se muistuttaa teidän harmoniaanne, ja Muhammedhan oli epileptikko. Pitäkää varanne, Kirillov, se on kaatumatauti!

— Ei se ehdi. — Kirillov naurahti hiljaa.

VI.

Yö kului. Šatovia läheteltiin jonnekin, soimattiin, kutsuttiin luo. Marie oli joutunut kuolemanpelkonsa kaikkein äärimmäiselle asteelle. Hän huusi, että hän tahtoi elää, »välttämättä, välttämättä!» ja että hän pelkäsi kuolemaa. »En tahdo, en tahdo!» hän toisteli. Jos Arina Prohorovnaa ei olisi ollut, niin olisi käynyt huonosti. Vähitellen hän sai potilaansa kokonaan valtaansa. - Tämä alkoi, kuten lapsi, totella hänen jokaista sanaansa, jokaista neuvoansa. Arina Prohorovnan tunnussanana oli ankaruus eikä lempeys, mutta työnsä hän teki mestarillisesti. Aamu alkoi jo kajastaa. Arina Prohorovna keksi äkkiä, että Šatov oli käväissyt äsken portailla rukoilemassa Jumalaa, ja alkoi nauraa hänelle. Marie naurahti myös vihamielisesti, myrkyllisesti, aivan kuin tuo nauru olisi tuonut hänelle lievitystä. Lopulta Šatov ajettiin kokonaan ulos. Oli valjennut kostea, kylmä aamu. Šatov oli nojautunut nurkkaan kasvot seinään päin, aivan kuten eilen illalla, silloin kun Erkel oli käynyt. Hän vapisi kuin puun lehti, ei rohjennut ajatella, mutta mieli takertui kuitenkin ajatukseen, kehräsi kuvitelmiensa, kuten sattuu unessa. Mielikuvat veivät hänet alituisesti mukaansa, alituisesti taas äkkiä katkeilivat kuten mädäntynyt lanka. Huoneesta kajahteli lopulta ei ainoastaan valituksia, vaan kauheita, puhtaasti eläimellisiä huutoja, sietämättömiä, mahdottomia. Hän tahtoi tukkia korvansa, mutta ei voinut, jysähti polvilleen tiedottomasti toistaen vain: »*Marie, Marie!*» Ja kas vihdoin kajahti huuto, uusi huudahdus, joka sai Šatovin vavahtamaan ja hypähtämään pystyyn polvistuneesta asennosta, pienokaisen huudahdus, heikko, tukahtunut. Hän teki ristinmerkin ja hyökkäsi huoneeseen. Arina Prohorovnan käsissä kirkui ja liikahteli pienin, pikkuruikkuisin käsin ja jaloin pienen pieni, punainen, ryppyinen olento, joka oli kauhistuttavan avuton ja pelkästään toisten varassa kuin pölyhiukkanen, jonka tuulihenki olisi voinut pyyhkäistä, mutta joka huusi ja ilmaisi itsensä, aivan kuin sillä myös olisi ollut mitä täydellisin oikeus astua elämään... Marie oli tunnettoman, mutta hetken kuluttua hän aukaisi silmänsä ja omituista omituisemmin katsahti Šatoviin: tämä katse näytti olevan aivan uusi, mutta millainen, sitä Šatov ei jaksanut ymmärtää, mutta koskaan aikaisemmin hän ei muistanut nähneensä vaimollaan tällaista katsetta.

— Poika? Poikako? — äänessä kipeä tuntu synnyttäjä kysäisi Arina Prohorovnalta.

— Pojanpenikka! — tämä huudahti vastaukseksi käärien lasta.

Kun hän oli saanut sen käärixyksi ja oli jo aikeissa asettaa sen poikkipuolin vuoteelle kahden pieluksen väliin, hän antoi sen hetkiseksi Šatoville pideltäväksi. Aivan kuin salaa ja Arina Prohorovnaa aristellen Marie nyökkäsi hänelle. Šatov käsitti hänet ja vei pienokaisen hänen nähtäväkseen.

— Kuinka... sievä... — kuiskasi Marie heikosti hymähtäen.

— Hyi, miten hän katselee! — Arina Prohorovna alkoi nauraa iloisen riemullisesti katsahdettuaan Šatovin kasvoihin; — minkä näköinen naama!

— Iloitkaa, Arina Prohorovna, tämä on suuri ilo... — leperteli Šatov idioottimaisen autuas ilme kasvoillaan Hän oli aivan kirkastunut kuultuaan nuo kaksi Marien sanaa lapsesta.

— Mikä suuri ilo se nyt teille on olevinaan?

— Arina Prohorovna hääräili iloisena, kokoili tavaroita ja teki työtä kuin pakkotyövängi.

— Uuden olennon ilmestymisen ihme, suuri ja käsittämätön mysteeri, Arina Prohorovna, ja miten sääli, että te ette sitä ymmärrä!

Šatov jupisi näin ihastuneena ja epäselvästi aivan kuin sumun lävitse. Aivan kuin jotakin olisi aivan itsestänsä liikahdellut hänen päässänsä ja aivan kuin jotakin hänen tahdostansa riippumatonta olisi vuotanut esille hänen sielustansa.

— Oli kaksi, ja yhtäkkiä ilmestyy kolmas, uusi olento, uusi henki, eheä, kokonainen, jollaista ihmiskädet eivät voi luoda; uusi ajatus ja uusi rakkaus, aivan peloittaa... Ei ole mitään, joka maailmassa olisi korkeampaa!

— Jopa taas tuli joutavia! Yksinkertaisesti vain elimistön edelleen kehittymistä eikä muuta mitään, ei minkäänäköistä ihmettä. — Arina Prohorovna nauroi iloisena ja sydämensä pohjasta. — Tällä tavoinhan jokainen kärpänenkin olisi ihme. Mutta sen minä sanon: liikoja ihmisiä ei kannattaisi syntyä maailmaan. Takokaa ensin kaikki niin valmiiksi, että niistä ei tule liikoja, ja sitten vasta synnyttäkää niitä. Tuotakin on nyt ylihuomenna riepoteltava orpokotiin... Muuten, onhan sekin niinkuin ollakin pitää.

— Ei koskaan hän lähde minun luotani orpokotiin. — Šatov lausui näin lujasti tuijottaen lattiaan.

— Otatteko omaksenne?

— Hänhän on minun poikani.

— Tietenkin hän on Šatov, lain mukaan Šatov, mutta eihän teillä ole mitään syytä näytellä ihmissuvun hyväntekijän osaa. Ei jakseta elää ilman korkealentoisia sanoja. No, hyvä on, hyvä, mutta nähkääs, hyvä herrasväki, — hän lakkasi lopulta puuhailemasta, — minun on aika lähteä. Tulen vielä huomenaamulla ja illallakin tulen, jos tarvitaan, mutta nyt, kun kerran kaikki kävi aivan liiankin hyvin, minun täytyy käväistä muidenkin luona, ovat jo kauan odotelleet. Teillä taitaa, Šatov, joku eukko

istua siellä jossakin; eukko eukkona, mutta älkää tekään häntä jättäkö, aviomieskulta. Istukaa lähellä, ehkäpä vielä hyvinkin kelpaatte; Marja Ignatjevnulla nähtävästi ei ole suinkaan halua ajaa teitä pois. No, no, no, minähän lasken leikkiä...

Portilla, jonne Šatov oli hänet saattanut, hän vielä kerran mainitsi hänelle erikoisesti:

— Riittääpä tuosta minulle huvia aivan loppuiäkseeni; rahaa en teiltä ota; unissakin vielä tälle nauran. Huvittavampaa, kuin mitä tänä yönä näin, en ole nähnyt vielä koskaan.

Hän poistui täysin tyytyväisenä. Šatovin näöstä ja tämän puheista oli käynyt hänelle päivänselväksi, että tämä mies »hankkiutui isien joukkoon ja oli vihoviimeinen rätti mieheksi». Vaikka olisi ollutkin suorinta käväistä erään lähellä olevan toisen potilaan luona, hän sittenkin tahtoi ensin poiketa kertomaan tästä kaikesta Virginskille.

— Marie, hän sanoi, että sinun pitäisi koettaa nukkua jonkin aikaa, vaikka näenkin että se on hirveän vaikeata... — Šatov aloitti keskustelun arkana. — Minä istun tässä ikkunan luona ja vartioin sinua, vai mitä?

Ja hän istuutui ikkunan luo sohvan taakse, niin ettei Marie saattanut mitenkään häntä nähdä. Mutta tuskin oli kulunut minuuttiakaan, kun tämä jo kutsui häntä ja nenäänsä nyrpistäen pyysi korjaamaan pielustansa. Šatov alkoi asetella sitä uudelleen. Vaimo katsoi vihaisesti seinään.

— Ei sillä tavalla, oh, ei sillä... millaiset kädet!

Šatov yritti kohentaa sitä vielä kerran.

— Kumartukaa puoleeni, — hän virkkoi äkkiä oudosti, koettaen olla katsomatta Šatoviin.

Šatov vavahti, mutta kumartui kuitenkin.

— Vielä... Ei sillä tavalla... lähemmäksi, — ja samassa hän äkillisin liikkein kietoi vasemman kätensä hänen kaulallensa, ja Šatov tunsi otsallansa hänen lujan ja kostean suudelmansa.

— Marie!

Vaimon huulet vavahtelivat, hän koetti pysyä lujana, mutta äkkiä hän kohottautui ja silmät leimahtaen virkkoi:

— Nikolai Stavrogin on roisto!

Ja taas hän vaipui voimattomasti kuten katkaistu kukka pielukselle, kasvot siihen painettuina, ja alkoi hysteerisesti itkeä, lujasti pidellen omassaan Šatovin kättä.

Tästä hetkestä alkaen hän ei enää päästänyt tätä luotansa, vaan vaati häntä istumaan vuoteensa pääpuolella. Hän ei voinut paljoa puhua, mutta katseli vain Šatovia ja hymyili tälle kuten autuas ainakin. Hän oli äkkiä muuttunut aivan kuin tyttöhupakoksi. Hänessä oli tapahtunut perinpohjainen mullistus. Šatov milloin itki, kuten pikku poika, milloin puhui rajusti, hämärästi, innostuneesti. Jumala sen oikein tiesi, mitä kaikkea hän sanoi suudellen vaimonsa käsiä; Marie kuunteli häntä juopuneena, ehkä hän ei kaikkea ymmärtänytkään, heikontuneella kädellään hän vain lempeästi hyväili tämän hiuksia, silitteli niitä, katseli häneen ihastuneena. Šatov puhui hänelle Kirillovista, siitä, kuinka he nyt aloittavat elämänsä »uudelleen ja ainiaksi», Jumalan olemassaolosta, siitä, että kaikki ovat hyviä... riemuissaan he ottivat pienokaisenkin uudelleen tarkasteltavakseen.

— Marie, — hän huudahti pidellen käsissään lasta, — jättäkäämme entiset haaveet, häpeä ja kuolema! Ruvetkaamme tekemään työtä ja lähtekäämme uutta polkua pitkin kolmisin, niin, niin! Niin, mutta, mutta miksi me hänet oikein nimitämme?

— Hänetkö? Miten nimitämme? — Marja sanoi ihmeissään, ja samassa taas hänen kasvoilleen levisi hirvittävän katkera ilme. Hän löi kätensä yhteen, katsahti moittivasti Šatoviin ja painautui taas pielukseensa.

— Marie, mikä sinun on? — huudahti Šatov katkeran hämmästyneenä.

— Ja te saatoitte, saatoitte. Voi kiittämätön.

— Marie, suo anteeksi Marie... Minä vain kysyin, miksi hänet nimitämme. Enhän minä tiedä.

— Ivaniksi, Ivaniksi, — vaimo kohotti hohtavat ja kyynelien kastamat kasvonsa; — kuinka te saatoittekaan ajatella, että olisin tahtonut nimitettäväksi hänet jollakin toisella, kauhealla nimellä?

— Marie, rauhoitu, voi, kuinka hermostunut olet!

— Uusi raakuus taas, miksi te syytätte hermostuneisuutta, lyönpä vetoa, että jos minä olisin sanonut: hänet on nimitettävä... sillä kauhealla nimellä, niin te olisitte heti suostunut, ette olisi sitä ehkä huomannutkaan! Voi, te epäjalot, te alhaiset, te kaikki, kaikki!

Hetken kuluttua he tietenkin olivat jo taas sopineet. Šatov tynnytteli ja maanitteli häntä nukahtamaan. Hän nukahtikin, mutta ei vielä kukaan päästänyt miehensä kättä

omastaan, heräsi tuon tuostakin, katsahti aina häneen aivan kuin peläten, että tämä lähtisi pois, ja nukahti taas aina uudelleen.

Kirillov oli lähettänyt eukon »onnittelemaan» ja tuomaan kuumaa teetä, äsken paistettuja kyljyksiä sekä lihalientä valkoisen leivän kera »Marja Ignatjevnaalle». Sairas joi suuhunsa ahnaasti lihaliemen, eukko kapaloi lapsen uudelleen, Marie pakotti Šatovinkin syömään kyljyksen.

Aika kului.. Voimattomana Šatov nukahti itsekin tuolillensa nojaten päätensä Marien pielukseen. Tässä asennossa heidät tapasi Arina Prohorovna, kun hän lupauksensa mukaan tuli heitä katsomaan ja iloisena herätti heidät, keskusteli Marien kanssa siitä, mikä oli välttämätöntä, tarkasti lapsen ja kielsi taas Šatovia poistumasta. Nakattuaan vielä muutamia teräväkielisiä huomautuksia »aviopuolisoista» halveksumisesta ja ylimielisyydestä värähtelevällä äänellä hän poistui yhtä tyytyväisenä kuin äskenkin.

Oli jo aivan pimeä, kun Šatov havahtui. Hän sytytti kiireisesti kynttilän ja lähti hakemaan eukkoa. Mutta tuskin hän oli tullut portaille, kun hän hämmästykseseen kuuli jonkun hiljaiset ja hitaat askelet, jonkun, joka nähtävästi kohosi häntä vastaan. Tulija oli Erkel.

— Ei saa tulla sisään! — Šatov kuiskasi ja siepaten äkillisin liikkein häntä kädestä alkoi viedä häntä muassaan portille. — Odottakaa täällä-, tulen heti, minä nohdin, nohdin kokonaan teidät! Voi, millä tavoin te muistutitte itsestänne.

— Hän oli niin kiireissään, että ei edes käväissyt Kirillovin luona, pyysi vain eukkoa tulemaan. Marie joutui aivan epätoivoon ja vihastui kuullessaan, että hän »saattoi ajatella edes mahdolliseksi jättää hänet yksin».

— Mutta, — huudahti Šatov riemuissaan, — tämä onkin sitten viimeinen askel! Sitten alkaa uusi polku, emmekä me koskaan, emme koskaan muistele tuota vanhaa, kauheata!

Hän sai tuskin Marjan tynnytellyksi ja lupasi palata täsmälleen kello yhdeksältä, suuteli häntä lujan hellästi, suuteli lasta ja juoksi nopeasti Erkelin luo.

Molemmat lähtivät Skvorešnikiin, Stavroginiin puistoon, johon noin puolitoista vuotta sitten, yksinäiseen paikkaan aivan puiston laidan, siihen, mistä alkoi mäntymetsä, oli kaivettu maahan hänelle uskottu kirjapainin. Paikka oli karu ja autio, sitä oli vaikea löytää, Skvorešnikin päärakennuksesta se oli jotensakin kaukana. Filippovin talosta sinne oli matkaa noin puoli neljättä virstaa, ehkäpä neljäkin.

— Menemmekö koko matkan jalkaisin? Minä otan ajurin.

— Pyydän erikoisesti olemaan sitä ottamatta, — vastasi Erkel, — siitä varoitettiin aivan erikoisesti. Ajuri saattaisi käydä todistajasta.

— No... olkoon sitten... piru! Yhdentekevää, kunhan tämä vain loppuisi, loppuisi!

He alkoivat astua nopeasti.

— Erkel, te pikkuinen poika! — huudahti, Šatov, — oletteko Le koskaan ollut onnellinen?

— Mutta te itse ainakin lienette hyvin onnellinen, — huomautti Erkel uteliain ilmein.